

SNOVANJA

Kranj, 27. septembra 1977 št. 4 — I. XI.

prof. dr. Srdjan Bavdek

Kranj — zibelka našega veterinarstva

Naslov tega prispevka utegne marsikoga zmotiti. Saj v Kranju ne poznamo niti znanstvene niti šolske ali strokovne ustanove v preteklosti, ki bi vplivala na razvoj veterinarstva pri nas. Gre torej za osebe, ki so izšle iz tega gorenjskega mesteca, iz orlovskega gnezda iznad sotočja Save in Kokre. Vendar pa je pri tem treba takoj poudariti, da smo Slovenci imeli že prej slovite zdravnike in naravoslovce, ki so se znanstveno in praktično bavili z zdravljenjem živali, kot npr. Janez Mihael Zagar, rojen v Damlju pri Vinici (1732–1813), Janez Krstnik Laurin, rojen v Vipavi (1793–1840), pa tudi B. Hacquet (od 1739 do 1815) francoskega rodu idr. Podčrtati moramo, da je prvo veterinarsko izobraževanje pri nas bilo na mediko-kirurškem zavodu v Ljubljani, kjer je bila leta 1795 ustanovljena veterinarska stolica, prvi profesor veterinarstva na tej šoli pa je bil dr. Karel Bernard Kogl (od 1795 do 1806). Tudi druga šola, in sicer Bleiweisova živinozdravniško-podkovska šola Kmetijske družbe za Kranjsko, ki je pričela z delom leta 1850, je bila v Ljubljani.

Vendarle pa je Kranj s svojo okolico za razvoj veterinarstva zelo pomemben po tem, da je dal v 19. stoletju vrsto ljudi, ki so se posebej izobrazili iz veterinarstva. To so brata Emanuel (1796–1843) in Anton Hayne (1786–1853), Simon Strupi (od 1813 do 1880) in Janez Bleiweis (od 1808 do 1881), vsi iz Kranja, ter Anton Česnik (?–1862 v Kočevju) z Zg. Brnikov pri Kranju (1). Pri tem je zanimivo, da so Česnik, Bleiweis in Strupi pravzaprav hkrati študirali na Dunaju. Česnik je promoviral za dr. med. leta 1831, Strupi in Bleiweis pa leta 1832. V letih 1834 in 1835 sta bila kot pensionerja vpisana na dunajski veterinarski šoli Česnik in Strupi (A. Stefančič: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem. SAZU, Ljubljana 1966), prav tako tudi Bleiweis (Tominšek: Bleiweisov zbornik. Matica slovenska, Ljubljana 1909); tako so tu pridobili živinozdravniški naziv. Leta 1836 je dobil Bleiweis službo korepetitorja – pomožnega učitelja na živinozdravniškem inštitutu na Dunaju, in sicer iz specialne patologije in terapije. Tu je ostal do leta

1841. Za korepetitorja na isti inštituciji sta bila imenovana še dva Kranjčana, in to Anton Hayne (na tej službeni dolžnosti 1811–1812) in Simon Strupi (na tej dolžnosti do leta 1844). Od kvalificiranih zdravnikov – živinozdravnikov pa sta na Slovenskem največ prispevala k razvoju veterinarstva prav Bleiweis in Strupi, ki sta v letih 1850–1855 napisala za potrebe živinozdravniško-podkovske šole vrsto slovenskih strokovnih knjig, na šoli pa sta izučila vrsto veterinarskih pomočnikov. Velika škoda je bila, da je izredno nadarjeni Strupi leta 1855 odšel v Prago za rednega profesorja teoretičnega in praktičnega veterinarstva, kajti s tem je bila pretrgana nit izdajanja veterinarskih knjig para Bleiweis-Strupi.

Iz kranjskega kroga živinozdravnikov so izšli prvi trije deželni živinozdravniki na Kranjskem, Emanuel Hayne (živinozdravnik pri deželni vladi v Ljubljani od 1819 do 1843), dr. Simon Strupi (od 1844 do 1855) in dr. Janez Bleiweis (od 1856 do 1874), deželni živinozdravnik za Moravsko A. Hayne (1820–1822) ter dva univerzitetna profesorja, A. Hayne na Dunaju (od 1822 do 1852) in S. Strupi v Pragi (od 1855 do 1880). A. Hayne je bil leta 1813 tudi profesor veterinarstva na liceju v Olomucu, J. Bleiweis pa profesor veterinarstva na veterinarski stolici mediko-kirurškega zavoda v Ljubljani (1841–1850) ter živinozdravniško-podkovske šole v Ljubljani (od 1850 do 1881).

Iz Kranja je izšel torej tudi živinozdravnik Anton Hayne, ki je tako kot brat Emanuel končal šolanje na mediko-kirurškem zavodu v Ljubljani in se izšolal za živinozdravnika na Dunaju. Poskušal se je z živinozdravniško prakso na Moravskem in Kranjskem (Postojna 1817), predvsem pa je uspel kot znanstvenik in učitelj nosologije (specialna patologija) na veterinarski šoli na Dunaju. Tam je bil tudi učitelj mlajšim Česniku, Strupiju in Bleiweisu. Zanimivo je, da Antona Hayneja poznamo pri nas predvsem kot krajinskega slikarja in le v strokovnih krogih kot živinozdravnika. V nekaterih spisih se omenja še kot kirurg, torej ranocelnik, ali kot ravnatelj živinozdravniške šole na Dunaju. Pri tem pa moramo posebej poudariti, kajti to v zgodovinskih spisih dežele Kranjske doslej avtorji niso

Ivo Pinterič — Žlahtni prah, 1976

(Nadaljevanje na naslednji strani)

jasno opredelili, da sta Anton in brat Emanuel sledila najprej poklicnim stopinjam svojega očeta Antona. Oče Anton Hayne je bil magister kirurgije in porodništva, rojen 14. junija 1761 v Kranju, kjer se je poročil s Terezijo Skopin 7. februarja 1785 in umrl 24. marca 1832. Po prof. J. Zontarju (Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939) je študiral na dunajski univerzi in postal magister kirurgije ter opravil izpit iz živinozdravništva. Vsekakor se je v župnijski knjigi krščencev v Kranju 5. marca 1786 kot boter podpisal z oznako kirurgie et artis obstetricie magister (torej magister ranocelnštva in porodništva) (2). Če je opravil izpit iz živinozdravništva, potem je znal nekaj tudi o živalskih boleznih in zdravljenju živali, kar je lahko prenašal na mlajše. Ali je bila med njim in Strupijem oziroma Bleiweisom kakšna neposredna zveza je vprašanje, posredno pa je oče Anton Hayne vplival na naše veterinarstvo z usmeritvijo svojih sinov na področje zdravstva. Tako sta iz družine Hayne izšla prva znamenitejša Kranjčana veterinarja. Sin A. Hayne je opravil svoje življenjsko delo na Dunaju, kjer se je uvrstil med izgraditelje sedanje veterinarske fakultete. Na dunajsko šolo je prišel leta 1822, ko je predaval zoologijo, botaniko, farmacevtsko kemijo ter nauk o prehrani in zdravilih, naslednje leto pa je prevzel specialno patologijo in terapijo, medicinsko kliniko in živalske kužne bolezni (slednje je predaval do leta 1841). Pomembno je prispeval k izgradnji klinike, ki jo je več let tudi vodil. V uradnih zabeležkah dunajske veterinarske fakultete je bil Anton Hayne živinozdravnik in dr. med. et. chir., vendar doslej ni bilo mogoče ugotoviti, kje in kdaj si je pridobil naziv doktorja medicine.

Direktor šole A. Hayne ni bil nikdar, pač pa sta bila v letih 1822–1852, t. j. v času Haynejevega dela na Dunaju, direktorja živinozdravnik dr. med. et. mag. chir. Johann Lidl (1821–1833) in živinozdravnik dr. med. Franz Georg Eckel (od 1834 do 1852). Hayne je uspešno deloval in pomembno prispeval k razvoju šole. Avstrijci označujejo tretje obdobje svoje veterinarske šole kot univerzitetni čas pod Eckelom in Haynejem. Zanimivo je, da je prav F. G. Eckel izročil Bleiweisu supleturo korepetitorja iz specialne patologije in terapije in adjunkta na kliniki internističnega oddelka, t. j. pri Antonu Hayneju.

A. Hayne je svojo slikarsko nadarjenost izkazal tudi na šoli, ohranjena pa je tudi umetniška slika, ki prikazuje A. Hayneja s skupino njegovih učencev v kliničnem prostoru ob konju. Slika je delo Antona Nederja, prikazuje pa Hayneja, kako šteje bolezenske znake živali, na podlagi katerih je mogoče priti do diagnoze (3). Obkroža ga devet diplomantov (200 Jahre Tierärztliche Hochschule in Wien. Wien 1968).

Emanuel je bil dolga leta deželni živinozdravnik za Kranjsko, v letih 1828–1831 pa je tudi poučeval kovače v podkovstvu. Vendar je nato prenehal s tem delom, ker mu ljubljanski magistrat ni izplačal dogovorjenega honorarja. Ni znano, da bi se Emanuel poleg uradnih zadev posebej prizadeval za prosvetljevanje živinorejcev in napredek živinozdravništva. Sicer pa se je nemška rodbina Hayne razmeroma dobro uveljavila v Kranju, kjer so trije rodovi opravljali obrt in poklic ranocelnštva. Prvi je bil, kot je zapisal profesor Zontar, Gotfrid Hayne (ali Haine), ki je umrl v Kranju 27. nov. 1748 (Status animarum mesta Kranja) ali 29. nov. 1747 (J. Zontar, Kranjski zbornik 1970). Sin Gotfrida in Marije Franc Hayne se je rodil 30. sept. 1723 v Kranju in umrl 5. 9. 1801. Bil je kranjski kirurg, vpisan v Ljubljanski gremij 20. jan. 1754.

Sin Franca Anton se je, kot že rečeno, tudi zapisal ranocelnštvu, imel pa je celo vrsto otrok, sina Antona (roj. 17. jan. 1786 ob pol šestih zjutraj v hiši št. 99 in krščen ob dveh popoldan), sina Jožefa (roj. 19. marca 1788 v hiši št. 172), sina Franca (roj. 7. okt. 1790 v hiši št. 172), hči Marijo Sidonjo (roj. 23. junija 1794 v hiši št. 172), sina Emanuela (roj. 28. marca 1796 v hiši št. 27), sina Vincenca (roj. 14. jan. 1799 v hiši št. 172), hči Terezijo (roj. 17. okt. 1803 v hiši št. 172), hči Antonijo (roj. 5. junija 1805 v hiši št. 172); sin Valentin Vincenc roj. 12. febr. 1801 pa je umrl še isto leto. Poleg živinozdravnikov Antona in Emanuela je vredno posebej omeniti še Jožefa, ki je bil profesor in direktor botaničnega vrta v Gradcu. Viktor Steska je v Slovenskem biografskem leksikonu (1932–1935, str. 299) zapisal celo, da je bil oče Anton Hayne brat očeta pesnika Heinricha Heineja (4). Heinrich Heine se je rodil leta 1797 v Düsseldorfu in umrl 1856 v Parizu.

Prav je, da na koncu posebej poudarimo, da zdravljenje živali ni bila edina dejavnost v razpravi navedenih živinozdravnikov. Anton Česnik je bil npr. predvsem zdravnik-fizik v Novem mestu, v Špitalu na Koroškem in nazadnje v Kočevju, ki se veterinarstvu ni posebej posvečal, vsaj ne preko službene dolžnosti. Bleiweis je opravljal določen čas tudi funkcije, ki so izhajale iz njegovega prvega poklica, t. j. zdravniškega, sicer pa je znana njegova velika dejavnost kot politika, tajnika Kmetijske družbe za Kranjsko, urednika Novic itd. Pisal je tudi o gojitvi sviloprejk. Strupi pa se je ukvarjal s sadjarstvom in je bil upravnik drevnice Kranjske kmetijske družbe; več let je bil član glavnega družbinega odbora.

Povzamemo lahko tudi, da je izšla iz Kranja vrsta zdravnikov – živinozdravnikov ravno v času, ko je nastajala samostojna veterinarska dejavnost in služba v avstro-ogrski državi in v Evropi. Morda gre za slučajno sovpadanje, vendar je po svoje značilno, da je bila v Kranju zibelka veterinarstva v krogu kirurgov družine Hayne. Nista pa le zakonodajca Marije Terezije v 18. stol. in zdravniška praksa v začetku 19. stol. narekovali, marveč so vplivale tudi potrebe po temeljitejši skrbi za zdravje domačih živali in razvoj veterinarstva, da sta se Strupi in Bleiweis po končanem doktoratu iz medicine in opravljeni 2-letni šoli iz veterinarstva posvetila živinozdravništvu kot življenjskemu poklicu. Na ta način je dal Kranj strnjeno vrsto strokovnjakov, ki so se ukvarjali z živinozdravništvom, od magistrov kirurgije in porodništva od zdravnikov-zvinozdravnikov, ki so razvili pri nas veterinarstvo kot strokovno samostojno zdravniško disciplino (5).

Tako kot na drugih strokovnih področjih, so se Slovenci uveljavili v stari monarhiji tudi na področju humane medicine in veterinarstva. Če gledamo z ožjega narodnostnega vidika, je večina njih, ki so se zaposlili zunaj ožje domovine, prej ali slej izgubila stik z rodno gldo, zato tudi niso neposredno prispevali razvoju stroke doma. Dr. Janez M. Žagar je iztrošil svoje moči v Jihlavi na Moravskem; žal se ni odzval povabilu van Swietenia za profesuro veterinarstva na Dunaju, kjer bi lahko koristil študentom iz domovine. Dr. Janez K. Laurin je posvetil svoje sile veterinarski šoli v Milanu. Z odhodom dr. Simona Strupija v Prago so se prekinile njegove zveze s strokovno službo doma. Tudi Anton Hayne na dunajski veterinarski šoli ni gojil posebnih zvez z Ljubljano in ni neposredno spodbujal razvoja živinoreje in veterinarstva na Kranjskem. Vsekakor pa je pomembno vplival na strokovno usmeritev Simona Strupija in Janeza Bleiweisa. Bil je tudi častni član Kmetijske družbe za Kranjsko.

Težka in trnjeva je bila pot našega človeka pri izgradnji in vzdigu domovine. To simbolično potrjuje tudi nagrobni napis, posvečen J. M. Žagarju na pokopališču v Pragi. Preveden v sloveščino se glasi: »Tukaj počiva tisti Žagar, ki je bil v mladosti pastir in je kot študent živel od miloščine, končno je postal doktor, fizik in pisatelj in je bil za svoje zasluge povišan v plemiški stan. Vedno je živel v revščini, od nesreče preganjan in ravno tako reven leži tudi tukaj« (D. Mušič in J. Batis: Življenje in delo J. M. Žagarja (Sagarja). Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, zv. 3, Slovenska matica, Ljubljana 1975). Prispevek Bleiweisa in njegovih sodelavcev v okviru živinozdravniško-podkovske šole je bil torej izredno pomemben za nastanek in razvoj naše znanstveno utemeljene kulture na področju zdravstvenega varstva živali.

1 Nimamo natančnejših biografskih podatkov o dr. A. Česniku, vsaj do leta 1831. Rodil se je ob koncu 18. stoletja v Zg. Brnikih kot sin kmečkih staršev (A. Stefančič, 1966). Na naslovni strani inavgurane disertacije De dolore capitis, ki jo je branil 28. maja 1831 na Dunaju, se je označil kot Carnilus Zirkljanus, torej po cerkljanski fari. V zgodovini cerkljanske fare (I. Lavrečič, Ljubljana 1890) pa so zelo skope vesti o dr. A. Česniku, prirejane po ustnem izročilu, z netočnim podatkom o letu smrti. Stefančič navaja datum smrti 16. februar 1862.

2 Za pomoč pri iskanju podatkov v kranjskih župnijskih knjigah se avtor najiskrenejše zahvaljuje prof. Pavliču.

3 Možno bi bilo tudi, da dr. A. Hayne na sliki, skupaj z mlajšimi kolegi, našteva osnovna vprašanja, na katera si mora zdravnik odgovoriti pri kliničnem pregledu živali; kajti kolikor natančneje to stori, tem natančneje bolezen spozna. Simon Strupi je bil učenc Haynejeve šole, zato je zelo verjetno, da je v šoli pridobilno znanje tudi pretil v svoje delo »spoznanje in ozdravljenje unanjih in notranjih bolezni pri konjih, govédih, ovcah, kozah, prašičih in pesih« (Četrty del Živinozdravništva. Natisnil J. Blasnik, Ljubljana 1852), v katerem ta vprašanja tudi nastajejo. To so 1. kdo je bolan (katera in kakšna žival je zbolela, skratka podatki o živali, njenem poreklu, delovnih in drugih lastnostih), 2. kje je sedež bolezni (kateri organ je prizadet), 3. kakšna je bolezen (v čem je bistvo bolezni), 4. kako huda je bolezen in v kateri dobi je (se je bolezen začela, narašča, odjenjuje, je že minila ipd.) in 5. zakaj je žival zbolela (vzroki bolezni). Vseh pet vprašanj Strupi širše razlaga na 40 straneh sicer izredno obširnega in strokovno temeljitega dela.

4 Mimogrede: Kaj je na sorodstvu med družinama Hayne in Heine (Op: Tudi – F. Zavrnik omenja to sorodstvo: Liječniški vjesnik, Zagreb 1931, št. 4, 385–390) je težko presoditi. Lahko pa povzamemo, da sorodstvo ne more biti tako trdno kot je zapisal Steska, medtem ko je trditelj Črtomira Zorca (Glas, Snovanja 26. aprila 1977) nekoliko širša: slikar Anton Hayne (torej živinozdravnik Anton, rojen v Kranju 1786 in umrl leta 1853 na Dunaju) naj bi bil bratranec nemškega pesnika Heinricha Heineja. Ne izvemo pa, ali izvira to sorodstvo po moških ali ženskih prednikih. Morda kot zanimivost še to, da je imel Franc Hayne hčer Terezijo (roj. 19. 9. 1763, umrla 21. 12. 1838), ki je imela nezakonskega sina Franca Sebastiana (Franciscus Sebastianus, r. 20. 1. 1794); tri tedne po porodu pa jo je poročil kirurg Luka Perko in v njunem zakonu so bili še trije otroci, rojeni v letih 1795, 1796 in 1797. Družina Hayne je vsekakor zanimiva in primerna za literarno obdelavo ali celo filmsko uprizoritev.

5 Vendar pa nastanek samostojne veterinarske dejavnosti in stroke ni videti samo kot izdvojitev veterinarske medicine iz humane. Živinozdravništvo ima pri nas v svojem nastajanju medicinsko obeležje, hkrati pa tudi živinorejsko. Dr. Janez Bleiweis je že v svoji prvi slovenski knjigi v posvetilu zapisal, da je živina največje kmetovo bogastvo. Kdor ve, kaj ji škodi in si to prizadeva odvracati, je za njo najboljši in najkoristnejši zdravnik (Bukve za kmeta, I. del, Ljubljana 1843). Morda je ravno pri Bleiweisu najbolj izražena skrb za zdravje živali temelječa na spoznanju, da je reja živali pomembna gospodarska panoga našega kmeta, ki mu naj tudi prinese dobiček. Trudil se je za razvoj živinoreje, za njeno znanstveno utemeljitev. Zapisal je, da je umna živinoreja vrednost, ki se je mora gospodar učiti kakor vsake druge vrednosti, kajti »le pravo znanstvo mu luč prižiga, da slabo blago odstrani iz svojega hleva, da si iz malovredne živine naredi dobro, iz dobre prav dobro. Vsaj je vsakemu gospodarju napoved vendar to cilj in konec, kadar si živino redi, da bi od nje in iz nje vlekel največji dobiček« (Nauk o umni živinoreji, Ljubljana 1871).

Makarios, kakršnega sem spoznal . . .

(Nekaj osebnih spominov na velikega pokojnika)

To križarstvo

Zaradi svojih dolgoletnih kulturniških, predvsem književniških posredniških stikov z Grčijo in Ciprom, sem bil po zavze-manju ciprskega veleposlanika v Atenah (in v Beogradu) književnika Nikosa Kranidiotisa študijsko dvakrat na Cipru. Prvič od 1. 7. do 10. 7. 1969, ko me je tja povabil v goste nedavno umrli predsednik republike nadškof Makarios, bil sem njegov osebni gost. Na moč ustrežljivi poslanik Kranidiotis mi je priskrbel celó letalsko vozovnico za tja in nazaj in ciprski vizum (leta za Jugoslovane sicer sploh ni potreben). Iz poslaništva so tudi pravočasno brzojavili v palačo predsednika republike (njegov 'megaron') v Nikoziji, kdaj natančno pridem, da me pričakajo na letališču.

In tako sem 1. julija v letalu angleške družbe BEA z veselimi občutki odletel iz Aten na Ciper. Ob lepem, mirnem vremenu smo po 1 in 3/4 urnem spokojnem letu prek

otokov Dodekaneza (Rodosa) pristali na letališču glavnega mesta otoka, Nikozije. Tam me je takoj prevzel glavni tajnik predsedništva republike, ljubeznivi in skrbni Markos Konstantinidis z osebnim Makarijevim vozom in njegovim šoferjem Nikosom. Nastanili so me v najlepšem hotelu Lidra Palace (ki je bil v zadnjih bojevanjih, med vpadi Turkov poleti 1974 močno porušen; stoji namreč tik ob nekdanji 'zeleni črti' med obema narodnostnima skupnostma otoka, grško in turško). V naslednjih dneh sem si pod vodstvom omenjenega osebnega tajnika in šoferja ogledal pglavitne, nepozabne znamenitosti otoka (te so bile žal l. 1974 prav tako večidel bolj ali manj poškodovane) in se seznanil z njegovimi kulturnimi in književnimi predstavniki in deli.

Ob koncu razgledovanja po tem čudovitem, čez vse zanimivem sredozemskem otoku s prastaro zgodovino, je bil za sredo 9. julija 1969 ob 16.30 določen moj sprejem pri predsedniku Makariju. Že poprej so mi pokazali mogočno predsedniško palačo, malo stran od središča mesta, v kateri je opravljal čez dan državniška opravila herojski pokojnik. V posebni dvorani le-te hranijo dragocena darila raznih državnikov sveta, ko so, uradno ali neuradno predsednika obiskali. Tam sem imel priložnost videti tudi prelepo zlato plaketo, darilo našega predsednika maršala Tita. — Vsak večer je imel umrli nadškof navado, da se je umaknil k verskim opravilom v poslopje stare nadškofije (b. frančiškanski samostan), kjer so mi, prav tako že prej pokazali njegovo sila preprosto spalnico in domala asketsko ležišče. — Pri njegovem spremstvu sem se pred sprejemom tudi pozanimal, kako naj ga naslavljam. Dejali so mi, da je najobičajnejše: Makariótate ('Blaženstvo'), in tako sem storil.

Hodnik, ki drži v predsednikovo pisarno, kamor me je popeljal dežurni oficir, je obdan s celo vrsto dobro ohranjenih starih amfor in vrčev — zbiranje najlepših primerkov je bilo, kaže, posebna strast nepozabnega pokojnika. Vse širno poslopje je bilo takrat skorajda opustelo, saj imajo na Cipru uradi ob sredah popoldne prosto. Nekaj časa čakam v sprejemnici, nemalo živčen spričo nenavajene počastitve, in pogledujem po

stenah, ovešenih z najbolj dognanimi slikami starejših in novejših ciprskih slikarjev.

Potem me je adjutant popeljal v Makarijev delovni kabinet. Čeprav je bil popularni voditelj ciprskega naroda v boju za njegovo svobodo in neodvisnost, kot je vse pričalo, tudi tiste dni z najrazličnejšimi sprejemi in podobnim močno zaseden, je vendar prav kmalu stopil predme, opravljen v običajno, preprosto dolgo črno haljo pravoslavnega meniha, in me s spoštovanjem zbujačo, vendar docela naravno dostojanstvenostjo v gibih in besedah, ljubeznivo napolnil, naj sedem za okroglo mizo; obnjo je prislonil svojo visoko, s srebrno kroglo okovano naškofovsko palico. Že prvi vtis o njem je pomenil zame prijetno presenečenje, saj sem si ga predstavljal kot strogega zvišeno govorečega državnika, a predme je stopil očetovsko blag, na ven skrajno umirjen mož — pravi rimski pater patriae, z markantnim, poduhovljenim obrazom s temno brado, da sem se vpričo njega pri priči znebil začetne treme ter se počutil sproščene. Podal mi je roko in me nagovoril po angleško; bil je vidno vzradočen, ko sem mu vrnil pozdrav v njegovi materinščini, v kateri sva se nato ves čas pomenkovala. Najprej sem se mu najlepše zahvalil za kneževsko gostoljubje in mu zagotovil, da so bili ti dnevi na otoku najlepši v mojem življenju ter jih ne bom zlepa pozabil. Pohvalil sem tudi svojega skrbnega vodnika tajnika Konstantinidisa. — Kako mi je všeč Ciper? Prav zelo; naštel sem mu, kod sem vse bil in kaj sem videl. Poslušal me je nadvse pazljivo. Poudaril sem neizmerno otoško zgodovinsko in arheološko bogastvo. Rade vije mi je pritr dil in ponosno pristavil, da so pred njim izkopavale ta bohotna tla samo različne tuje odprave, zdaj pa že domače, vendar bo potrebno še prekopati ves Ciper, ko je v zemlji skrito še toliko dragocenih zakladov. — Nato je najbolj izbrane besede posvetil zavezniški Jugoslaviji in njeni pomoči; z iskrenim občudovanjem se je zadrževal pri njenem junaškem voditelju maršalu Titu. Obujal je nanj prijetne osebne spomine iz l. 1961, ko se je mudil (tistikrat prvič) v Beogradu na konferenci neuvrščenih držav. Pri tem je spet poudaril, kar je tudi prej in pozneje pri uradnih sprejemih in intervjujih, do konca pribijal, da so neuvrščene države edina sila na svetu, ki lahko ubrani neodvisnost ciprske države in je hkrati tudi edini trden most, ki veže oba bloka. — Zatem je tudi naš predsednik Tito obiskal svobodni Ciper in nadškofa. — Ciprčani nikoli ne bodo pozabili neprenehne vsestranske, prijateljske podpore naše države njihovi domovini. — Do takrat, ko sem bil pri njem, je omenil, ni veliko potoval, tako ni bil niti še na številnih grških otokih, pa

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Peter Jančar — Veberičeva domačija, 1977

Branko Horvat — Zima, 1977

niti še na Sveti gori Athosu in ne v Jeruzalemu, četudi bi ob prvi priložnosti srčno rad šel tja. Kot študent v Atenah za potovanja ni imel sredstev, zdaj pa mu manjka časa. Vendar je bil na egiptovski gori Sinaju, kjer stoji eden najstarejših, najlepših in najbolj ohranjenih grških samostanov. »Kakšni neprecenljivi zakladi!« je vzkliknil in si pogladil dolgo brado. Zdaj je ta zgodovinski spomenik v nevarnosti, da večidel stari menihi v njem izumro in bo šlo vse po zlu... Omenil sem mu, da sem isto nevarnost predvidel tudi v večini samostanov na Athoški gori (kjer sem bil malo pred tem), tako v starodavnem srbskem samostanu Hilandarju. — Potlej mi je pravil, da namerava zgraditi na severu otoka blizu slikovite in sloveče srednjeveške frankovsko križarske opatije Belapaš nad Kerinijo (ves ta grški del je od poletja 74 pod turško zasedbo!) mednarodno 'mesto miru', za razna zborovanja tuje goste, za katero naj bi po njegovem pripovedovanju delal neki ameriški arhitekt samo načrte celo leto (iz tega grandioznega naklepa pa žal ni bilo nič). Med prijatnim, neprisljnim kramljanjem mi je še pravil, da so nedavno nad Belapašom dvignili iz morja najstarejšo, skoraj povsem ohranjeno ladjo na svetu (ob svojem drugem obisku Cipra sem jo v Keriniji sam videl lepo razstavljenjo); na njej so našli brez števila lepih amfor — brez dvoma so bile te tudi med tistimi, ki sem jih videl malo poprej na hodniku pred njegovim kabinetom). V steklenički z alkoholom mi je iz iste ladje ljubeznivo pokazal živalico z biserom — prva takšna mu je propadla. — V nadaljnjem se je zanimal, katere grške pisatelje sem prevedel na naš jezik. Našel sem mu poglavitve in njih dela; v splošnem je vse poznal, večidel po njihovem opisu, deloma pa tudi osebno. Sploh ga je močno zanimala ciprska in grška književnost, tudi sam je izdal obsežno knjigo o Cipru, največ o njegovih svetnikih. Izročil sem mu po naročilu mladinsko knjigo neke grške književnice (iz Aten), ki jo je osebno poznal. Nato sem mu dal še izvod mojega prevoda pesniške zbirke naše Maričke Znidaršič v grščini; na naslov knjige sem že prej v hotelu napisal posvetilo: Skromno književno darilo velikemu borilcu za svobodo Cipra in za svetovni mir. Z velikim, vidnim zadovoljstvom je knjižico sprejel in jo še pred menoj pazljivo prelistal, zlasti kratki, a informativni uvod o Sloveniji in njenem kulturnem življenju, predvsem o pesništvu. Pri tem ga je zanimalo, ali se Slovenci počutimo v Jugoslaviji kot samostojen narod s svojim jezikom pa kulturo. Odgovoril sem mu pritrdilno — seveda kot zvezna republika v okviru federativne Jugoslavije, prav kakor npr. tudi slovanski Makedonci. Prav z ničimer ni kazal, da bi se mu mudilo pogovor končati. Pravil mi je še to in ono. Potem sem se mu ponovno najiskreneje zahvalil za vse, z omembo, da se naslednji dan vračam v Atene. Dal mi je roko, mi poželet, da še kdaj pridem na Ciper, kar sem z veseljem vzel na znanje, me spremil do vrat in mi dvakrat voščil srečno ('Sto kaló!'). Iz poslopja me je nato pospremil njegov pribočnik v civilu. Za palačo mi je zbudil pozornost lep, prostran vrt z redkim rastlinjem in drevjem — tudi eksotičnim, darili iz daljnih dežel sveta. — Nazaj v hotel me je znova zapeljal šofer Nikos.

Drugič me je na to, nepotopljivo letalono silko Sredozemlja', zato je tudi res vest vsega človeštva, na Ciper povabilo ministarstvo za vzgojo ciprske vlade. Peljal sem se tja z grško ladjo in ostal tam pet tednov (od 18. 10. do 24. 11. 1971). Večkrat sem predaval, recitiral v radiu in na televiziji prevode več naših lirskih pesmi ipd. Na sploh sem bil z uspehom študijskega bivanja na gostoljubnem, kulturnem otoku več

ko zadovoljen. (A to je bilo pri nas že nekajkrat osvetljeno.) Pred odhodom me je 23. 11. v še daljši avdienci — trajala je skoraj celo uro — znova sprejel predsednik Makarios. Odveč je poudariti, kako vesel sem bil te nove pozornosti. Ok. 18,15 sem stopil v njegov delovni kabinet, ves v vzhodnjaškem, a hkrati v viktoriaškem slogu. Prišel mi je naproti, odet ko navadno v svojo črno, preprosto haljo, s samo enim (večjim) križem na desni strani. Tokrat se mi je zazdel malo postaran, kar seve sploh ni čudno, saj je že takrat živel čedalje bolj na sodu smodnika — že tedaj so mu namreč tuji in domači sovražniki (griva-sovci) nevarno stregli po življenju... Osi-vela mu je bila polovica urejene brade in priložnostno, med pomenkom, mi je tudi sam potožil, da se stara... A bil je ko zadnjič ves blag, domač, živahen, pronicljiv in dostojanstven. Odkazal mi je sedež za mizo, sebi nasproti. Spet me je najprej vprašal, kako sem bil na Cipru zadovoljen. Pripomnil je, da je šele zadnji teden dobil obvestilo o mojem prihodu na otok. Odkritosrčno sem mu izrazil svoje veliko navdušenje nad vsem, kar sem še to pot videl pa doživel. Še je spraševal nadrobno, vendar mi je tokrat na splošno pripovedoval več o političnem položaju otoka. Pristavil je, da on izvaja samo voljo ljudstva, za oblast mu ni; ko se vse uredi, bo odstopil. Redkoko dela v Nikoziji več kot on — drugim pišejo npr. govore drugi, on jih sam. Vsako malenkost najrajši opravi sam, čeprav se muči z njo. V politično upravnem pogledu je v načelu za federacijo s turško narodnostno manjšino na otoku, vendar bo ta težko izvedljiva, ker so Turki večidel razkropljeni po vsem ozemlju sredi grškega življa. Bal pa se je tudi, da ne bi federacija, zlasti še konfederacija, zavedla Turke k razcepitvi ('dihotómisi') otoka na grški in turški del, za kaj takega čas še ni zrel. Ciper je sicer majhen, in se napenja kakor kaka žaba — tako nekako se je šaljivo izrazil, če sem naknadno v svoje zapiske pravilno zapisal — a zaradi kočljivega geografskega in strateškega položaja pač drugo ne pomaga. — Mimogrede me je pobaral, koliko jezikov znam. Ko sem mu podal približno število, je presenetljivo skromno pripomnil, da on pravzaprav ne zna nobenega, le malo angleško (!) in pa grško. Poudarjeno je vnovič pohvalil zavezništvo Jugoslavije, ker tako nesebično in vztrajno podpira težnje po neodvisnosti pa celovitosti Cipra, kakor tudi druge nevezane države. Zadnjič je bil z našim Titom skupaj na 3. konferenci nevezanih, septembra 1970 v prestolnici Zambije Lusaki. Ta se je takrat, kot znano, končala z znamenito izjavo o svetovnem pomenu nevezanosti. Makarios takrat, tako mi je pravil, ni hotel podpisati te končne izjave, ker ni bilo v njej nobene besede o problemu Cipra. Zlasti Tito je tedaj odločujoče (tudi predsedujočega Kaundo) spretno pregovoril, v ta namen je hodil od mize do mize, da so dodali še klavzulo o Cipru. — Prav močno so se Makarioru na zadnjem obisku pri nas vtisnili v spomin čudoviti Brioni. Ni jih mogel prehvaliti. — Postregli so z naravnim sokom grenivke, pil ga je tudi sam. — Prostodušno mi je še zaupal, da se smrti ne boji; rajši bi sicer umrl naravne smrti, vendar »bo živel, kakor ga bo volja — v nepopustljivem boju — in dokler bo pač živel.« Zelo ga je spet zanimala naša Slovenija. Žal mu je bilo, ker doslej ni dospel do nas. — Dal sem mu še knjižico Antologija jugoslovanskega pesništva (našega prijatelja, književnika Kostasa Asimakópula, ki je v Atenah pravkar izšla) in mu pojasnil, da je bil hrvaški in srbski del pesnikov v njej preveden večidel iz tujih jezikov, nekaj pa s pomočjo takratnega tajnika našega poslaništva v Nikoziji Zagajca, ki ga je poznal, slovenske pesniške prevode sem prispeval jaz. Opozoril sem ga še na antologov prolog o pomembnosti

vladik nekaj pri nas, predvsem črnogorskega vladike, pesnika Petra Petrovića Njegoša. Povrh je knjižico kar takoj prelistal in obljubil, da jo bo prebral. — Kmalu zatem sem z najprisrčnejšo zahvalo, želeč mu veliko zdravja in sreče, od njega poslovil (nisem slutil, da ga ne bom več videl). Spet me je pospremil do vrat in mi nekajkrat voščil 'sto kaló!' — Drugi dan so o sprejemu pri njem pisali vsi nikozijski časniki.

Odtlej sva si bila s tem dragocenim človekom z velikim srcem samo v pismenih stikih. Vsako leto sem mu namreč proti koncu voščil srečno Novo leto in on mi je vselej odgovarjal z lastnoročno napisanim in podpisanim ličnim voščilom. Zadnjo takšno čestitko sem dobil iz predsednikovega kabineta proti koncu lanskega leta na lepi reprodukciji ciprske ikone iz 16. stol., z datumom in podpisom v rdečilu: ... O Kipru Makarios'.

Prof. Marijan Tavčar se je rodil leta 1912 v Ljubljani. Njegovi starši, oče je bil nečak avtorja Visoške kronike in mnogih drugih leposlovnih del pisatelja Ivana Tavčarja, so kmalu spoznali, da je fant izjemno bister. Zato so ga dali v šole. Mladi Marijan je najprej obiskoval gimnazijo, nato pa leta 1935 uspešno končal študije klasične filologije na ljubljanski univerzi.

Službe takrat ni bilo lahko dobiti. Zato se je novopečeni profesor moral večkrat seliti iz kraja v kraj. Iz Kolašina v Črni gori v Podgorico, od tu v Celje in nato v Maribor, Ptuj, Ljubljano, Mursko Soboto, Železnike, Poljane... Tudi zadnja vojna prof. Marijanu Tavčarju ni prizanesla. Okupil je vse njene grenkobe. Sedaj prof. Tavčar že več let živi v Škofji Loki.

Prof. Marijan Tavčar dobro pozna vse evropske jezike. Tekoče prevaja najmanj iz petih. Prvo njegovo veliko prevajalsko delo je bil angleški prevod zajetne razprave o vaških situlah. Poleg tega je v angleščino prevedel še več slovenskih knjižnih del.

Po letu 1955 pa se je prof. Marijan Tavčar posvetil predvsem prevodom iz slovenščine v grščino in iz grščine v slovenščino. Prav po njegovi zaslugi Slovenci počasi, a korak za korakom, odkrivamo starejšo in tudi sodobno grško književnost. Prav tako Grki spoznavajo našo literaturo. Luč sveta v grščini so zagledala dela Maričke Znidaršič, Kajetana Koviča, Antona Ingoliča in drugih slovenskih literarnih ustvarjalcev.

Prof. Marijan Tavčar je bil nekaj časa tudi štipendist grške vlade. Takrat je dlje časa živel v Atenah in seveda tudi mnogo potoval po naši sosednji državi. Spoznaval se je z grškimi umetniki in literati ter drugimi znanimi osebnostmi. Najgloblji vtis nanj pa sta naredila, vsaj tako pravi, obisk sveta gore Atosa ter sprejem pri ciprskem predsedniku nadškofu Makariosu. To srečanje je prof. Marijanu Tavčarju omogočil ciprski veleposlanik v Atenah in pred tem v Beogradu književnik Nikos Kranidiotis, in to predvsem zaradi naporov, ki jih je škofjeloški profesor vlagal v krepitev kulturnih stikov med Grčijo in Ciprom. Po smrti nadškofa Makariosa je prof. Marijan Tavčar napisal spomine na srečanje z velikim pokojnikom.

Pogled na naselje na Planini pod Golico (foto: J. Čop, fotoarhiv Gorenjskega muzeja v Kranju)

Ivanka Počkar

Naravno gibanje prebivalstva in selitve v vasi Planina pod Golico

(Etnološka študija)

Število prebivalcev se v Planini od prejšnjega stoletja do danes ni bistveno spremenilo. V posameznih desetletjih od leta 1844 dalje je sicer čutili manjša demografska nihanja, vendar pa do večjih povečanj ali upadanj v številu prebivalcev ni prišlo. Vzroki za manjše spremembe v številu prebivalcev so v glavnem gospodarskega izvora in v selitvah zaradi porok. V gospodarskem življenju Rovtarja, kot se med seboj imenujejo prebivalci vasi Planina pod Golico, so bili zdaj boljši, zdaj slabši pogoji in glede na to se je spreminjalo tudi naraščanje ali upadanje prebivalstva. Spreminjala se je družbena vloga Rovtarja, od rudarja, talilca, železarja, oglarja in kmeta, do furmana, kmeta in tovarniškega delavca, vendar se danes v spremenjenih gospodarskih in socialnih pogojih še vedno ukvarja z železom kot tovarniški delavec in z živinorejo kot kmet. Vsako obdobje je z drugo družbeno vlogo in drugačnimi gospodarskimi razmerami vplivalo na vsakokratni življenjski stil Rovtarjev.

Iz družinskih kartotek jeseniške občine za vas Planina pod Golico je mogoče ugotoviti število prebivalcev po spolu, njihovo starost, doselitve in izselitve. Vas šteje 260 prebivalcev, 123 moških in 137 žensk. Od tega je 43 otrok do 15. leta, 39 mladih med 15. in 24. letom in 30 starih nad 65 let. Krajevni leksikon dravske banovine iz leta 1937 navaja 298 prebivalcev, prav isto število tudi Krajevni leksikon Slovenije iz leta 1968. Vendar ni jasno, ali štejejo poleg tudi vaščane iz zaselka Prihodi, kjer v 19 hišah biva danes 93 prebivalcev, kot lahko preštejemo z družinskih kartonov za Prihode. Skupno, kakor jih večinoma obravnava vojvo krstne, poročne in mrliške knjige od leta 1944 dalje, štejeta Planina in Prihodi 353 prebivalcev. Število prebivalcev se od konca prejšnjega stoletja do danes ni dosti spreminjalo, kot kaže tudi naslednja tabela:

1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1966
340	319	249	314	305	298	327	360	298	320

Od leta 1869–1961 je prebivalstvo nadovalo le v 4 krajih, Srednji Vrh za 45 %, Planina pod Golico za 12, Rateče za 10 in Podkoren za 9 odstotkov. To so od Jesenic najbolj oddaljena naselja z izjemo Planine, ki pa je teže dostopna in umaknjena v gore. Rast prebivalstva je z odmaknjenostjo od industrijskega središča občirne vedno počasnejša. (1)

Naslednja tabela (2) ilustrira število rojstev v letih od 1844–1913:

		rojnih je bilo			
V DESETLETJU	KOLIKO	NAJVEČ	NAJMANJ		
m. ž. sk.	leta	koliko	leta	koliko	DVOJČ.
1844–1853	45 49 94	1850	13	1849	6 3 pare
1854–1863	39 45 89	1857	14	1863	5 –
1864–1873	33 46 79	1870	10	1873	5 3 pare
1874–1883	56 69 125	1875 1876	14	1877	9 1 par
1884–1893	59 61 120	1887	16	1889	8 2 para
1893–1903	66 76 142	1903	19	1894	8 –
1904–1913	56 52 108	1906	16	1907	5 3 pare 1 trojčki
SKUPAJ	354 389 752	1903	19	1863 1873 1907	5 12 parov 1 trojčki

Največ je bilo rojenih v 6. desetletju, namreč 142 ali leta 1903 – 19 otrok. V tem obdobju se je uredila na Savi nova tovarna, pomnožilo se je delavstvo, pa tudi število rudarjev v Planini. Ko pa so pozneje topilnice na Savi začele dobivati rudo čez morje ceneje, kakor je stala nje pridobitev doma, so opustili domače rudnike, upadlo pa je tudi število prebivalstva v Planini. Leta 1907 je zaznamovanih le 5 rojstev, povprečje pa je 10 rojstev letno. Zanimivo je, da je bilo v 70 letih rojenih skupno 12 parov dvojčkov in eni trojčki. Nezakonsko rojenih je bilo v teh letih 53 otrok, največ v letih 1869, 1884, 1887 in 1889, in sicer po trije letno. Od leta 1913–1940 je število rojstev nekoliko padlo, do števila 142 pa se v nadaljnjih posameznih desetletjih ni več povzpelo;

	skupno	nezakonskih
1914–1925	85	9
1926–1937	90	12
1938–1940	23	1

V rojstne knjige so po letu 1940 prenehali vpisovati rojstva, iz drugih virov pa ni moč določiti, koliko se letno rodi otrok v Planini, saj so v povojnem obdobju rodile ženske na Jesenicah v bolnišnici, kjer ne vodijo evidence za posamezne kraje.

V obdobju 1844–1953 je bilo 52 očetov kočarjev, dva četrt kajzarja, 8 pol kajzarjev in 2 tricetrtnska kajzarja. Večjih kmetov je bilo na splošno malo, vidimo pa, da se je v revnejših družinah rodilo več otrok. Očetje po letu 1896 so najrazličnejših poklicev in socialnih izvorov. Tako so v štirih letih od l. 1900 dalje očetje kajzarji v 7 primerih, hišarji v 12 primerih, sledi drvarski mojster iz Bače pri Podbrdu na Goriškem, drvar iz Podkorena, 3 drvarji iz Planine, rudokopač in gostač iz gorjanske župnije, 5 rudarjev, 2 hišarja in

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Pripovedovalec Marko Klinar, vulgo Mark s Planine pod Golico; z daljnogledom nadzoruje svoj trop ovac na paši na Golici (foto: J. Počkar)

rudarja, 2 kajzarja in rudarja, polzemljak, tri četrt zemljak, zemljak, dninar, 3 polkmetje, 1 tri četrt kmet in 5 kmetov. Sledi, da je bilo največ očetov hišarjev in kajzarjev.

V letih 1900–1902 sledijo očetje z novimi poklici: 2 tovarniška delavca, čevljar in hišar, čevljar, pek, lovec, hišar in

kovač, trije hišarji in rudarji, 5 rudarjev, 12 hišarjev, in 8 kmetov. Od leta 1903–1910 je 12 očetov tovarniških delavcev, 30 hišarjev, 25 kmetov, 5 rudarjev, 3 čevljarji, 2 dninarja, sledijo pa še: jamski čuvaj, drvar, žel. delavec, posestnik, hišar-čevljar in delavec-gostač na Savi – žagar.

V omenjenem obdobju od l. 1894–1903 je bilo v Planini rojenih največ otrok, kar je moč povezovati z razvojem nove tovarne na Jesenicah, v kateri so se v teh in naslednjih letih zaposlovali Rovtarji v vse večjem številu, kot je razvidno iz rubrike o očetovem poklicu v krstnih knjigah. Kruh pa so ob tem služili še z različnimi drugimi dejavnostmi, da so lažje preživljali svoje številne družine. V letu 1917 so očetje npr.: železničar-gostač, posestnik, 2 hišarja in tovarniška delavca, posestnik in železarski delavec, najemnik in tovarniški delavec, v letu 1925 pa restavrater, tovarniški delavec, gozdni delavec, organist, mizar, oskrbnik, osem let kasneje posestnik in banovski cestar, banovski cestar, tovarniški delavec, itd. Razvidno je, kam so se zaposlovali, da so mogli preživljati velike družine.

Nezakonske matere so bile leta 1900: dve neomoženi rudarjevi hčeri in 3 posestnikove hčere, leta 1915 pa dve samski posestnikovi hčeri, od leta 1920–22 dve samski hišarjevi hčeri, kočarjeva hči in leta 1925 samska hišarjeva hči. Ljudje so na nazakonske matere strogo gledali. Še danes pravijo, da je bila takšna mati »nazaj postavljena, zapuščena« in »nobeden se je ni ogledal«. Tako rekoč izobčena je bila iz zunanjšega življenja, ni smela biti ne botra pri krstu ali birni, pa tudi družica pri poroki ne. Čeprav starejši informatorji zatrjujejo, da je bilo nezakonskih rojstev, kar oni pomnijo, prav malo (»kakšni 2«) in da so bili tedaj »bolj resni«, pa ugotavljam, da se število nezakonsko rojenih otrok v Planini danes povečuje. O dejanskem stanju in številu nezakonskih otrok v prejšnjem stoletju in začetku 20. stol. je govora še na drugem mestu.

Prebivalstvo glede na leto rojstva in spol nam za dvajsetletno obdobje 1951 do 1971 prikazuje naslednja tabela:

	1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	1961
skupno	—	5	4	9	8	5	2	4	1	2	3
moški	—	3	3	3	4	3	1	2	—	—	—
	1960	1959	1958	1957	1956	1955	1954	1953	1952	1951	in prej sk.
	2	5	1	5	2	5	6	1	5	181	256
	1	3	1	4	2	3	3	1	3	91	131

Poročne knjige vsebujejo največ podatkov v zvezi z migracijami. Čeprav je bilo štetje zamudno delo, pa je bilo vendar vredno številk, ki nudijo zanimivo predstavo in zvest podatek o tem, kam ali od kod so se današnji prebivalci Planine pridovali ali priženili. Po ljudskem izročilu lahko zapišem, da poroke med Rovtarji niso bile pogoste, vsaj v tem stoletju ne, posebno pa ne med bližnjimi sosedi. Številni so primeri žensk, ki so prihajale v Planino služiti in so se tu omožile. Moški so si pogosto našli družice iz drugih vasi.

Od leta 1816–1826, torej v letih, ko sv. Križ še ni bilo samostojno župnišče, so se Križarji poročali na Jesenicah. V jeseniški poročni knjigi iz tega obdobja je zapisanih 47 porok, 15 nevest je bilo doma iz Planine, 13 parov od skupnega števila poročenih pa je bilo Rovtarjev.

Dve ženski sta se torej omožili z moškima iz druge vasi, vse ostale Rovtarke, omožene v tem desetletju pa s sovaščani.

V letih 1847–1856 je bilo izmed tridesetih porok 25 ženinov in 14 nevest doma iz Planine, en ženin iz Dobrave in ena nevesta iz Radovne; v obdobju 1857–1866 pa je bilo od 19 parov 8 Rovtarjev, ki so se poročili s sovaščankami, štirje Rovtarji pa so si izbrali žene iz Hrušice, Save, Plavškega rovta in Javornika. Od leta 1884–1893 se je med seboj poročilo 16 parov iz Planine, 5 Rovtarjev se je oženilo z dekletom iz Gorij (2 dekleti) in Plavškega rovta (3 dekleta), 6 Rovtark pa je izbralo žene iz Javorniškega rovta (2), Plavškega rovta (2) in Hrušice (2). Našteti kraji nam povedo, da so Rovtarji sklepali v sredini in drugi polovici prejšnjega stoletja zakonske zveze z vaščani (vaščankami) iz bližnjih vasi, najdlje pa so bili priseljenci doma iz Radovne in Dobrave, ki pa sta le nekaj kilometrov oddaljeni od Planine.

Na prehodu v novo desetletje se je radij doselitev nekoliko zvečal. Izmed 31 porok, sklenjenih v teh letih, je bilo 10 parov iz Planine, in sicer so bili ženini v glavnem

hišarji in rudarji, neveste pa hišarjeve hčerke in vdova po posestniku. Pet ženinov iz Planine (2 hišarja, rudar in 2 kmeta) se je poročilo z dekletom iz Javorniškega rovta (kmetova hči), Prilesja (fara Lučine) (dekla), Zabreznice (dekla), z Viselnice pri Gorjah (brez navedbe poklica in soc. izvora) in Malega Sedla-Zila pri Beljaku (kmetova hči). Torej so bile neveste najdlje iz Prilesja blizu Poljanske doline in Malega Sedla na Koroškem. Ostalih 15 nevest iz Planine in ena iz Prihodov, od katerih je bilo 5 dekel, 2 šivilji, hči hišarja, hči hišarja in rudarja, hči polkmeta, kmetova hči, posestnica in vdova—delavka, se je poročilo z ženini iz Plavškega rovta (kmet in kmetstva sinova), Koroške Bele (ženin nepoznanega socialnega izvora), Hrušice (kmet in hišni posestnik), Javornika (tovarniški delavec), Plavža, Save in Jesenic (vsi tovarniški delavci), iz Prihodov (nepoznanega soc. izvora), Zlatne (čevljar), Slatine (čevljar), Sv. Ane pri Tržiču (kmet), Sp. Grabna pri Gorju (kajzar) in Poljšice pri Gorjah (drvar). V tem desetletju dosežejo poroke največje število od leta 1847, zanimiva pa je tudi številčnost krajev, od koder prihajajo v tem desetletju predvsem ženini, kar 15 moških in 5 nevest. Le 32 % je v tem obdobju parov iz Planine, medtem ko je bila v letih 1847–1856 pogostnost porok med sovaščani 93 %.

Ob koncu 19. stol. in začetku 20. stol. so se v glavnem prihajali v Planino poročat moški, Rovtarice pa so verjetno po večini ostajale doma ali pa so se poročile v bližnji zaselek (natančnih podatkov o tem, v katere kraje so se poročile, ni mogoče dobiti); vzrok je lahko v tem, da so se domača dekleta pogosto udinjala za deklo po rovtarskih kmetijah, kajti sicer niso imele drugih pravih možnosti za zaposlitev, Rovtarji so namreč menili, da »ženska ni kaj prida, da bi šla po svetu, ali da bi delala v fabriki«, če pa se je ženska že zaposlila v tovarni, so jo gledali postrani in jo nekateri celo imeli za »vlačugo«. Torej v tem času velika nezaupnica ženskam, tako s strani delovnih zmožnosti, kot tudi v moralnem pogledu. Danes to stvar stari Rovtarji razlagajo, češ da so se moški bali, da bi ženske ne prihajale v stik z drugimi moškimi, ker da jim glede tega niso zaupali. Moški so se intenzivneje gibali v družbi, pa tudi svobodneje, ne le Rovtarji, pač pa verjetno moški vseh slovenskih vasi.

Število prebivalcev se v desetletjih ni bistveno spremenilo, ker so se tudi Rovtarice možile v druge kraje, čeprav tega iz poročnih knjig fare sv. Križa ni mogoče ugotoviti, kar pač niso poročile v tej župniji, ampak v ženinovi.

Delavski dom na Planini pod Golico (foto: A. Novak, fotoarhiv Gorenjskega muzeja v Kranju)

V letih 1905–1913 je bilo v Planini sklenjenih 14 porok, polovico zakonov je bilo sklenjenih med ženinom in nevesto iz Planine, trije ženini iz Planine so se poročili z ženskami iz bližnjih vasi: kmet s hišarjevo hčerjo s Prihodov, hišar in tovarniški delavec z deklo iz Hrušice in tovarniški delavec z dekletom neugotovljivega socialnega porekla; štiri neveste iz Planine so vzele za moža: samska hči kajžarja tovarniškega delavca s Save, šivilja organista in cerkovnika iz Bevk pri Vrhniki, deklo neugotovljivega soc. porekla pa tovarniškega delavca in posestnika iz Koroške Bele.

Naslednja tabela kaže socialni izvor 7 poročenih dvojic iz Planine:

ženini	neveste
tovarniški delavec	hči polkmeta
tovarniški delavec	dekla
delavec	dekla
polkmet	kajžarjeva hči – dekla
železniški delavec	dekla in služkinja
dninar (bivši tov. delavec)	samska posestnikova hči
delavec (24 let)	zasebnica (26 let)

Iz tabele, kakor bomo ugotovili tudi iz razpredelnice za naslednje desetletje, vidimo, da je Rovtar v petih izmed sedmih primerov po poklicu delavec, nevesta pa dekla v treh primerih. Delavec torej daje ime novemu načinu preživljanja Rovtarjev. Medtem ko so se v prejšnjih desetletjih poročali med seboj večinoma pari enakega socialnega izvora ali pa je bil v večini primerov vsaj moški premožnejši, se je pojavila zdaj kategorija delavca, ne le kot donosnejša oblika služenja vsakdanjega kruha, ampak tudi kot posledica novih gospodarskih pogojev, to pa je vplivalo na mobilnost družbene vloge Rovtarja. Povzročila je Rovtarjevo premikanje od vloge rudokopa, topilca, kovača, drvarja, oglarja in kmeta k vlogi tovarniškega delavca – kajžarja ali kmeta.

V letih 1905–08 je v statusu animarum zabeleženih z rdečim 7 izobčenj moških iz katoliške cerkve zaradi izvenzakonskega življenja moškega in ženske v dvoje, prav tako so podčrtana tudi imena žensk, ki so živele v izvenzakonski skupnosti in otrok, ki so se v taki skupnosti rodili. S tem so bili takšni pari avtomatično izključeni iz vsega cerkvenega življenja, pa tudi vaščani so imeli do njih negativnejši odnos kot do poročenih parov, saj nezakonske zveze med moškimi in ženskami neradi omenjajo ali pa se jih neradi spominjajo, nekateri jih celo zanikajo. Morda je s tem v zvezi tudi število nezakonskih otrok, ki se je od obdobja 1894–1904, ko je bilo v odnosu do števila zakonsko rojenih otrok 4,9 %, do obdobja 1904–1913 zmanjšano na 2,7 %, in to v letih, ko je bilo 7 moških izobčenih iz cerkve, nato pa se je kljub ostrim postopkom cerkve v letih 1914–1925 število nezakonskih otrok precej dvignilo na 10,5 % v primeri z 89 % zakonsko rojenimi otroki, torej se je število skoraj štirikrat dvignilo v primerjavi z obdobjem prejšnjih desetih let.

Vzrok moremo iskati prav gotovo v stiku vasi s trgovino, ki je bil leta 1929 povzdignjen v mesto in v njegovem vplivu na vas. Predvsem moški so se v čedalje večjem številu zaposlovali v tovarni na Jesenicah, kjer so prihajali v stik z delavci iz drugih okolij. Veliko jih je opustilo nedeljske dolžnosti do cerkve ravno zaradi novega delovnega okolja v tovarni. Z besedami 90-letne informatorka lahko označim, kako je novo okolje vplivalo na širše prebival-

stvo Planine: »Pravijo, da jih nazaj zapostavljajo dol' pri fabriki. Okolje je zdaj tako, da je bolj brezverno. Potlej, češ, se morajo pa malo po tistih ravnat, če hočejo, da zraven morejo biti. Če ne še zraven ne moreš biti, če jih malo ne upoštevaš,« kar velja po pripovedovanju ljudi tudi še za današnji čas. Tako so torej tudi vsakodnevne migracije na delo, stik s pripadniki različnih kulturnih, političnih in verskih skupnosti, vplivali na življenjski stil prebivalcev Planine. Razni kulturni, politični, verski in drugi elementi, ki jih posameznih iz uporabljenih virov ne morem vseh razkriti, so pogojevali nov način mišljenja in so se pokazali tudi v življenju prebivalcev. Eden izmed dejavnikov, ki so vplivali na nov življenjski stil, je prav gotovo vključevanje v politične skupine. Po ljudskem izročilu si moral biti »devetkrat priporočen od fajmoštra«, da so te sprejeli na delo v tovarno. Najmočnejša je bila jug. radikalna zveza, v katero je bilo vključenih veliko Rovtarjev, ki so hodili na delo v tovarno. Po pripovedovanju informatorjev je bila edina možnost dobiti delo na Jesenicah preko župnika, ki je po svoje izbiral kandidate za delavce, vplival pa je tudi na odpuščanje z dela. Informator trdi, da je poznal kakih 5 vaščanov, ki bi po njegovem mnenju lahko dobili delo, ker pa, kot pravi, niso bili v milosti pri župniku Krašni, zaposlitve niso dobili. Tako se spominja, da so 14. aprila 1939. leta odpuščili z dela 140 delavcev, izmed katerih je bilo 8 Rovtarjev, vzrok pa je bil v tem, da niso bili »ta prave barve«, bili so sokolovci, ki se niso hoteli vključiti v JRZ. Starejši verni prebivalci se obravnavanemu vprašanju izogibajo.

Čeprav izvenzakonske skupnosti in število nezakonsko rojenih otrok niso edine posledice novega življenjskega okolja Rovtarjev, naj navedem še podatek o številu nezakonsko rojenih otrok v letih 1926–1937, ko je bilo rojenih 13,3 % nezakonskih otrok izmed celotnega števila novorojencev.

V poročne knjige, ki so nam edini popolnejši vir za ugotavljanje krajev, iz katerih so prihajali ženini ali neveste, je v desetletju 1917–1926 vpisanih 32 porok, od katerih je 28 % porok med Rovtarji ali 9 ženinov in 9 nevest:

ženini	neveste
Planina – posestnik	Javorniški rovt – posest. hči
Planina – posestnik	Javorniški rovt – posest. hči
Prihodi – posestnik	Javorniški rovt – posest. hči
Prihodi – posestnik in želez. uslužbenec	Planina; nepoznanega soc. izvora
Planina – tov. delavec	Prihodi; nepoznanega soc. izvora

(Nadaljevanje v naslednji številki)

(Informator) Pripovedovalec Lipovec Pavel, vulgo Jerič s Prihodov (foto: J. Počkar)

ženini	neveste
posestnik	posest. hči
posestnik	posest. hči
posestnik	posest. hči
posestnik	delavceva hči
tov. delavec	posest. hči
tov. delavec	hišarjeva hči
tov. delavec	kajžarjeva hči
tov. delavec	dnarica
tov. delavec	hči tov. delavca

Ženini iz Rovtov zapisanega socialnega izvora so se oženili z nevestami zapisanega soc. izvora in kraja dotedanjega bivališča:

Opombe:

- (1) Krajevni leksikon Slovenije, 1968, Prebivalstvo v naseljih
- (2) Kronika Sv. Križa nad Jesenicami
- (3) Popis prebivalstva 31. marca 1971, Zavod za statistiko v Ljubljani

Pesnik Janez Ovsec je bil rojen v Ljubljani 24. 6. 1922, svojo težko mladost je preživel v družini tiskarskega delavca, končal klasično gimnazijo, toda študij farmacije je moral zaradi bolezni opustiti. Po vojni je nekaj časa služboval pri Triglav filmu in v redakciji Mladine, že leta 1953 pa je bil invalidsko upokojen. Ponovno je stopil v službo leta 1961, in sicer pri Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, kjer dela še danes.

Poezija Janeza Ovsca ima v razvoju naše povojne literature posebno mesto. Zlasti je treba poudariti, da je Ovsec bil med prvimi, ki so se tistikrat odločno zavzemali za svobodnejšo pesniško formo. Spočetka je gojil izjemno lirično izpoved, kasneje pa se je usmerjal v izrazito življensko meditacijo. Svoje pesmi je doslej tiskal v naslednjih zbirkah: Samotna jutra (Lipa, Koper, 1958), Na dnu so samo še zvezde (Obzorja, Maribor, 1964), Sredi vrta je drevo (Mladinska knjiga, Ljubljana, 1969), Jezera dobrega sonca (Državna založba Slovenije, 1969), Na nebu Vodnar (Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1974)

Janko Dekleva — Zimska pokrajina, 1976

Janez Ovsec

Orgle za samoto

1

*Čakam te,
kdaj boš prišel
in se bova igrala
večnost in zvezde
in šumenje potoka.*

*Čakam te
sredi dela ob ognjišču,
ob curkih vode,
ko večer staplja
najini telesi.*

*Čakam te
v objemu počitka,
takrat, ko se prebuja
nekaj,
ki ne ve za naju
in je samo ljubezen
budna
nocoj*

2

*Kaj imam, razen življenja,
ki je tvoja ljubezen.
V nobeno naročje je ne morem zajeti.
Nobene doline ne morem izpolniti.
Ljubezen ostaja nad vsem,
nedotaknjena in čista
devica.*

*Kaj imam, razen tebe?
Zato prihajajo k meni prijatelji
kakor krotki levi
in ponižne gazele.
Ves svet je najino naročje.
Kajti to je najin dom,
da so otroci
svobodni
angeli,
odhajajoči
na žarkih
neizmerne svetlobe.*

3

*Neprestano
se giblje ob mojih nogah
ta kos tkanine
in v vetru
nerazsodne strasti
mi srce ponavlja,
tu si,
tu si.*

*Hodiš ob meni
in čakaš,
kdaj bom odložila
te k tlom padajoče niti
in z njimi prekrila
tvoja stopala,
da te ustavim.*

*Skloni se k meni
in me dvigni
v svoj mir!*

*A vem, ti greš.
Hitrejši je tvoj korak.
Ne dohajam te,
kakor v hrepenenju,
kakor v neizpolnjenem,
kakor v zvezdah,
kakor v neprestanem.*

*Eno življenje je premalo zate.
Ena smrt me ne iztrezni.*

*Le v nepretrganem
je še nekaj miru,
nekaj miru
zame.*

Ostani!

*Ostani v teh trenutkih
večne tišine kozmosa
v čistem bivanju.*

*Eno življenje je premalo.
Ena smrt me ne iztrezni.
Moje hrepenenje
je neskončno.
Moje hrepenenje
je tvoj mir.*

*Moje hrepenenje
je izpolnjenje.*

4

*Vse piščali so utihnile
in orgle so v meni zamrle.
Poslušam in prihaja k meni
tako kot nekdanj
tvoja bližina,
posebno življenje.
Še čutim tisti čas
in ta čisti dotik
mi je vrnil spominjanje.*

*Spoznanje je v molku zašlo
in našla sva vsa opojno preteklost.
Ta naju budi
ta trenutek.*

*Še vedno sva tukaj.
Medtem pa vstajenje
odkriva življenje
dvatisočdvaingvajseto.*

Daniel Berglez – Suknjič, 1977

Benjamin Gracer

Vse je izpolnitev sebe . . .

*Vsem, ki so mi kdajkoli vrnil
lesketajoči pogled sončnega studenca*

ZVOČNA RAZGLEDNICA (VSE JE IZPOLNITEV SEBE)

Elektrovoki parajo nebo.

*Posiljujoči ritem odtujenih teles hoče zbrisati sledi
izgubljenih dni . . .*

*Žgečkajoče mravlje lezejo v votlice srca – za stres mesa:
dočutiti sebe!*

Oko lezbijke počiva na debeli izvoljenki: dunajski zrezek

s sanjami o samičem otoku . . . Hvala, gospod!

V belem cerkvenem stolpu ključ zvon k molitvi.

V kotu prazne cerkve lepa nuna tlači za rokav denar kmetice.

Luč s plesišča osvetljuje na trgu drevo z etiketo smrti . . .

*(Pojdimo k morju, ljuba: za fanta je pretemna ta noč v moji
duši!)*

(Jelsa, 1976)

MNENJA O SEBI

*Dolgo pokopujemo človečnost, da se vera v človeka
zamaje kakor pijana cipa na poti, ki ne vodi nikamor . . .*

*Od prevelike strežbe telesu srca obrastejo lišaji in
možgani se presuše in skrčijo v krljice za brezzebna
prežvekovanja . . .*

Takrat porastejo mnenja o sebi, pripenjajo se odlikovanja . . .

*Pod reflektorji mačjih oči, v pajčevini izničenih dejanj,
pa se nadaljuje zabava . . .*

*Ampak preden snamemo krinke z obrazov in zbežimo vase
po himne nebu, se bom poklonil neumnosti:
njenemu veličanstvu v človeškem rodu!*

PRIHAJA SVOBODA

Prihaja svoboda: kot poslednje veliko upanje . . .

*Pred njo beže sence iznakažene veseljnosti v podzemlja
zločina. Veliki ji utirajo pot z mavrično lepoto čutenja
in gigantsko močjo uma.*

*Ne teptajte ognjev duha, vam pravim! V njih je žeja po
življenju . . .*

*Ne zapirajte misel v temnico, vas svarim! Svet odpira cvet:
za vesoljno opraišitev ne potrebujemo nasilja!*

Udomačena Zemlja bo povabljenja na gostijo svetov . . .

MORJE IN MESEČNIK

*Čutim ga: pod njegovimi boki drhti zemlja, njegov plodeči
ritem prihaja vame . . .*

*Ko ga ujamem, bo moje srce odprta školjka, z rokami bom
ljubkovoval skale njegove obale; polne šumeče sle in
radosti . . .*

Moram na pot:

*mesečina me popelje čez valove. Daleč v njegovi neskončnosti
moram potešiti hrepenenje: življenje vedno kipi čez . . .*

*Kakor vesoljna maternica so njegove globine: vse-kar v njem
živi – v življenje premine – brez strahu in bolečine?*

Kadar potočim solzo, vem da sem njegov izgubljeni otrok . . .

Moram, moram na pot . . .

*(Skuhajte kavo, prijatelji! Ko se vrnem, bom dober in lep . . .
in bisernina bo v tvojih očeh (ko te poljubim) ljuba.)*

(Savudrija, 1977)

SO NA SVETU LJUDJE . . .

*Lahko bi usločil hrbet, napel mišice kakor tetive
in planil nase . . .*

*Na kose bi raztrgal svoje živalsko meso in vas do kraja
onemogočil: pri vaših perverznh računih, denuncianskem
ciparjenju, prevarantskih fintah in topoglavem sprenevedanju:*

pa

*so na svetu mehke trave, da položim mednje glavo
in jim izjokam svojo žalost . . .*

*so na svetu reke, ki nosijo s seboj lesk daljnih
sončnih obal. Njim izročam svoj obup . . .*

*so na svetu oblaki, ki odenejo bolečino s sanjami:
za bisere duše . . .*

*so na svetu ptice, ki bude v meni hrepenenja, da se
dvignem od tal s svinčenimi bremen
življenja . . .*

so na svetu ljudje, ki me imajo radi . . .

Tako radi . . .

MATER VAM OPIČJO:

z njimi bom branil tudi poslednje gnezdo človečnosti!

LJUDSTVO

*Zastri mu sonce! Zamenjaj mu dušo za drobiž! Upogni ga k tlom,
da mu bo znaj pojil zemljo! Spelji ga v tisoče strug . . .!*

*V obupu noči bo zdrobilo čašo svojih muk: kri se mu bo
mešala z vinom, ko se bo dramilo žareče jutro s sulicastimi
žarki sonca – in bo nemela molitev v gotski katedrali . . .*

*S kletvijo očetov in dedov bodo ustajali sinovi: po genih
se kopiči v moč trpljenje . . .*

*Prestopile bodo reke bregove in zemlja bo drhtela od srda –
dokler so v njej njegove korenine . . .*

RAZPADANJE II

*Prosim . . . rotim vas . . . preklinjam: dajte me v precep divjaka,
cepite me v njegovo deblo! Noge bom prepletel s koreninami,
glava se mi bo razcvetela v cvet krošnje – in dve debeli veji
rok bosta kazali pot soncu . . .*

*Jaz ne verjamem v človeško božjost
Po mojih žilah tako amazane reke, ki jih napajajo izprijeni
oblaki in jih posipa pepel obrnjenih moči sonca. Svetleče
ribe se mečejo iz njih in mi polze v zastrupljene kotanje
telesa . . .*

*Jaz ne verjamem v človeško božjost:
ki ne loči rojstva od razpadanja . . .*

LJUBEZEN

*Čutiš ljuba, to zgneteno ženskost: kakor testo vzhaja z obupom
prekvašena mesenost . . .? Vali se čez posode in išče ognje.*

*V zgubljenih oblikah se duše kriki strasti. (Bolj ko ubijamo
rojstva, hujši je beg iz prostora in časa telesa.)*

*Včeraj sem napisal molitev
za najino ljubezen . . .*

*Kadar sem miniran z razumom, prihajaš do mene po zažigalni
vrvici . . . in ko se me dotakneš, se razletim na tisoče koscev . . .*

*Potem s prikrito grozo gledaš, kako se sestavljam do samozavedanja
– ker sem samo še črta v diagramu bivanja.*

*Včeraj sem napisal molitev
za najino ljubezen:*

rad bi zakuril ognje zemlje pod modrim svodom neba – za dva!

Razstava amaterskih likovnih skupin v Kranju

Razstava, ki je avgusta in septembra napolnila galerijske prostore Gorenjskega muzeja, je pravzaprav povzetek velike predstave amaterske likovne dejavnosti v Sloveniji (114 avtorjev), ki smo si jo lahko ogledali v začetku poletja v avli ZD Iskra v Ljubljani. Razstavo je pripravilo Združenje likovnih skupin Slovenije.

Prav zato, ker je bilo treba razstavno gradivo v Kranju zaradi prostorskih omejitev nekoliko skrajšati, je postala razstava bolj pregledna in je tako še bolj nazorno kot v Ljubljani prikazala pestrost in tudi vedno bolj rastočo kvaliteto amaterskih likovnih prizadevanj pri nas.

Med likovnimi zvrstmi je na razstavi prevladovalo slikarstvo, medtem ko sta bila kiparstvo in grafika slabše zastopani. Skoraj ne dvomimo, da je vzrok za to zahtevnejša kiparska oziroma grafična tehnika, ki terja več priprav, vaje in strokovne pomoči kot ostala likovna področja. Slikarske tehnike kot so risba, akvarel, tempera ali olje, so bile na razstavi med seboj več ali manj v ravnovesju, čeprav bi si želeli več risarskih del, saj pomenijo velikokrat osnovo kvalitetne likovne rasti. Morda sta bili prav zaradi tega figura ali npr. tihožitje med razstavljenimi deli slabše zastopani, saj si ju brez temeljitih risarskih predpriprav moremo komaj zamisliti. Tembolj nas letošnja predstavitev prese- neča s številom krajinskih upodobitev, s katerimi se ukvarjajo tako začetniki kot izkušeni likovniki. Upodabljanje krajine sodi med najbolj popularna področja amaterskih likovnih prizadevanj. Morda zato, ker predstavlja tudi za tehnično manj izurjenega slikarja privlačno in hvaležno torišče. To pa ne velja za arhitekturno krajinsko motiviko, ki se je na razstavi uspešneje lotevajo le tisti, ki so se pobliže seznanili z zakoni perspektive. Stilni značaj razstavljenih del je nihal med realizmom in manj pogostim, večkrat poetično obarvanim ekspresionizmom. Precejšnje število avtorjev se posebno pri uporabi barve poslužuje pridobitev poim- presionističnega pa tudi fauvističnega slikarstva. Nekateri likovniki uspešno sledijo potem novega realizma, ki pomeni v primerjavi z že nekoliko obrabljenimi prijemi »klasičnih« realističnih tokov prijetno spremembo.

Razstava v Kranju nam je dala zanimiv pregled nad razsežnostjo in raznoliko usmerjenostjo amaterskega likovnega snovanja, ki bolj ali manj sledi tokovom profesionalne umetnosti, pri čemer izbira take, ki najbolj ustrezajo izpovedni moči oz. intelektualni zmogljivosti posameznega ustvarjalca. Iskanje in oblikovanje novega izvirnega stilnega izraza praviloma ne sodi v okvir običajnih amaterskih prizadevanj. Kadar se soočamo s takimi primeri oziroma deli, katerih nosilec je navadno posameznik z dovolj obsežnim tehničnim znanjem in dovolj razvito ustvarjalno kulturo, ne moremo več govoriti samo o amaterskem, temveč o umetniško zrelem upodabljavcu. Čeprav ima amaterizem, poleg svojih čistih umetnostnih smotrov pogosto enako pomembne sociološko in psihološko obarbane primesi, naj bi v svoji globalni usmerjenosti vendarle skušal postati oblikovalec kar najbolj ustvarjalnih umetniških osebnosti. Te naloge pa ni mogoče doseči drugače kot z vztrajnim prizadevanjem za strokovni dvig amater-

skih kadrov s pomočjo sistematične likovne vzgoje.

Pri vseh stremljenjih in načrtih za dvig likovne kulture posameznikov in skupin pa vendarle ne smemo pozabiti, da likovna umetnost skupaj z ostalimi vrstami umetniškega izražanja danes ne služi samo zadovoljevanju človekovih estetskih potreb, temveč postaja v vedno večji meri del človekovega notranjega bogatenja, njegovega doživljanja in razmišljanja, postaja tako nepogrešljiv del našega življenja in s tem pomemben sociološki in psihološki dejavnik v današnji družbi. Tudi s tega vidika je treba gledati na sedanji razvoj likovnega življenja pri nas, katerega svojevrsten in pomemben odmev predstavlja prav letošnja razstava amaterskih likovnih skupin.

Danica Bem – Ptica, 1975

Štefan Remic

Krajina s pekočino

(Povest o lipi, potovki in netopirjih)

(Svoje dni so bile lipe. V gručah so stale, raztresene tu pa tam, skoraj povsod, njih pesem pa je bila zlahtna, nekam slovenska, četudi so rasle skoraj povsod in so imele korenine v srce zemlje vsajene, kamene in blage, peščene in rodne. Takrat so nekako ob lipah živeli in mrli, živali in se dobro imeli – ljudje, ki so še drug drugega v dušo poznali, prisluhnili, skupaj hodili – nekako kot štrki, ki jih zdaj tudi ni več (toliko, kakor nekoč)...))

Kakor imajo štorčke svoj dimnik, kjer preživijo do vzleta, in kot se ljudje kakor sončnice v svetlo obračajo, tako se 'krog sleherne lipe splete pripoved, da se je moč marsičesa spominjati... (četudi si – netopir...)

Potovko je premetavalo na majhnem lojtrniku, čeprav je vol stopical, kakor bi imel noge polomljene. Leska ni služila namenu; babnica je z njo odganjala obade, ki so že maja pili kri iz vampa drobnega voliča. Njen prihod je bil ob vsakem času takšen. Vprego je ustavljala ob vsaki bajti, da so kmetice vkup zložile, kar so pač pripravile za trg. Ob živež so postavile obvezno tudi kanglice z nekakšnim mesom. Potovka ni nikdar pomislila, skratka – ni hotela vedeti o tem vrabčjem mesu prav ničesar. Nekoč pa je doživela nekaj, kar ji je ves čas trgalo puščobnate noči.

V spodnji vasi so bila vsa podna vrata odprta, znotraj pa so zevale rete, podprte s tenkimi količki, ki so jih paglavci privezovali, jih spodmikali in tako lovili vrabce, ki so hodili pšeno zobat. Potovka je slišala, kako se vrata zapirajo z jetniškimi glasom in kako zasuni topo stokajo. Ven se je slišalo vresčanje in zadihani glasovi. Pobjjali so vrabce. Takrat je potovka udarila po volu, da se je na koži zablistalo. Predpasnik ji je mahedral do tal, lasje pa so ji burjasto po njivah plapolali. Zastrla je oči in je bežala, kakor zmaj. Kričala je in

hlipala obenem, rjovela in drhtela. »Preklete življenje!« se je drla. Ljudje se temu niso čudili. Vsak je moral enkrat preboleti to resnico in vsak je imel usta, iz katerih je sikal glad. In ko je na jesen pritavala skoz' mračen gozd, je videla nešteto zank s podavljanimi polhi. Tedaj je vedela, da pripravljeno meso ni le vrabčje. Zrušila se je s svojimi šestimi križi v okrvavljeno praprot. Ni vedela, kako, a vol jo je pripe- ljal marca v sredo dišavega holma, kjer je živela lipa, s cvetovi do tal in z vonjem do src.

Na večere se je potovka vračala iz mesta. V mošnjičku so žvenketali krajcarji. Ljudje so ob tem času odložili delo, nekateri so se med potjo umivali ob napajališčih in se v gručah vzpenjati k drevesu. Ničeh ni vzdržal doma, kajti duh lipe je bil močan kot urok. Edino psi so bili privezani ob hlevskih vratih in kar je trajalo mračenje, so se od hrepenenja trgali z verig. Netopirji smo bivali čez dan precej globoko spodaj v vlažnih brezni. Ljudje bi se nas bali, ker frfotavo plešemo kot črne miši v črnih plaščkih. Pa smo vendar vsakič tvegali in smo odšli k ljudem na sredo holma, kjer je bil maj od sladkobe pijan. Dokler se je mrak gostil, smo bili poskriti v lipi, v nje- nem duplu in smo samo prisluškovali radostnim glasovom. Če mesec ni svetil premočno, smo se prestavili bližje k ljudem, s krepeljci smo jim viseli čisto do glav in smo se zibali s sapo.

Ljudje so sedeli navadno do polnoči. Pili so hrušovec. Ženske so imele roke pod predpasniki in ogrinjavkami, ki so se zgrbile v okrogle gube. Dedci so segali po njih in se smejali. Fantiči so piskali na lipove piščali, pastirice pa so izvlekle orglice, iz lipe narejene. Sem pa tja kdaj sta šla dva v travo, visoko preko ramen in sta ostala dolgo, da sta se kar opotekala, ko sta objeta malo pred polnočjo znova sedla na klopco. »Lepo je,« so si dejali, ker je bil svet zaradi lipe izpraznjen tegob. Tisti večer so se prvič prestrašili, ker jim je potovka rekla, da se ji zdi, kakor bi mesec

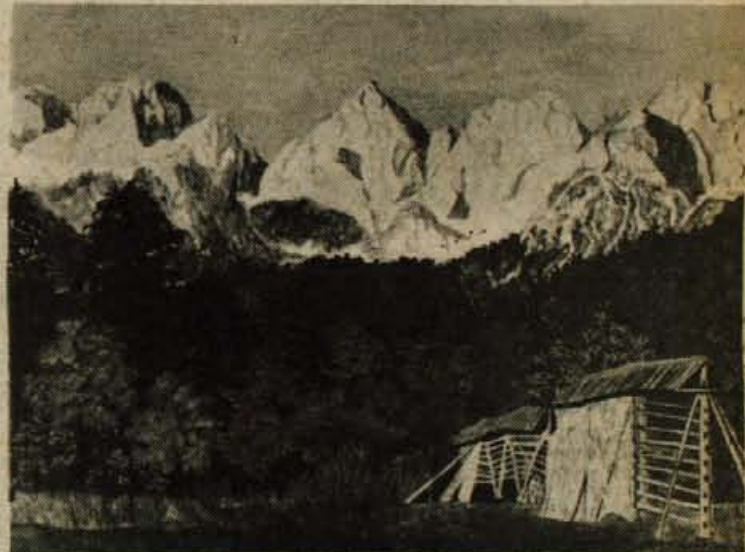
Pavel Lužnik – Zima, 1976

svetil mrliču, v veje ujet. »Kot da gori lipi...« je rekla. Ni vedela, ali je to pač zato, ker se ji kar naprej meša od hiš ki jih je videla v mestu, zabodene skoraj v oblake.

Ob zori so na to vsi pozabili in čas je po majniško tekel naprej. Vrstila so se opravila. Ker je bil svet tako silno zelen, so pastirice vstajale zgodaj in so živali na pašo gonile. Močnejše ženske so se vpregle v pluge in se zagnale v reber. Spočite krave so tako dajale več mleka. Na košenicah in rovtih so ljudje z zemljo vkup rasli, spojili so se z njo in jo ljubili, četudi je ponekod skopo rodila. Spomnim se, ko so se na enem od vsakodnevnih večernih shodov pri lipi pomenkovali o drobnem fantiču. Zjutraj ga je pa potovka vzela na lojtrnik in ga peljala v mestno ubožnico skupaj z vrabčjim in polhovim mesom. Netopirji smo tisti dan letali kot izgubljeni nad žalostnim lipovim holmom in smo neznansko težko pričakali večer, ko je brhko cvetenje drevesa ljudem rane blažilo. Vseeno so se jim v grlih nabrale lipove solze, da so kar lokali brinovec, ki jih je peknel prav do pozabe. Prijeli so drug drugega v pasu in so plesali, kakor je lipova krošnja šumela. Tako so odpuščali kraju gorje.

Tisti večer se je potovka pozno vrnila. Ko je našla ljudi od bolečin vse opite, se ji je stemnilo pred očmi. Storila je velik greh in je povedala, kar nikdar ni mislila. Doli, kjer se dotikajo hiše oblakov, hodijo po tlakovanih poteh ljudje ves dan praznje oblečeni. Še veliko čudnih, nam nerazumljivih reči, je dodala. Znova smo se neznansko splašili. Od tedaj dalje je morala potovka venomer praviti, kar je na svojih širnih poteh skozi mesta slišala, videla in doživela. Ljudje so veliko noči samo sanjali, kako se sprehajajo praznje oblečeni in kako lahko življenje imajo. Sklenili so, da se odpeljejo tja in pogledajo, kakšna je stvar. Od same nestrpnosti so migotali skozi noč in jutra ni in ni hotelo biti.

Ob svitu smo se tudi netopiriji zagnali iz brezov. Neskončna tišina na holmu nas je zmotila. Žive duše ni bilo nikjer, košenice in rovti so pusto samevali. Polknice v bajtah so bile zatakneje z močnimi šibami. Motike in kose so se bleščale, zapicene v tla. Na drugo stran holma smo videli prah s kolovozov. Prva v koloni je šla potovka z volom, a za njo pa vsa vas na drvarjih vozeh. Spremljali smo karavano v precejšnji razdalji, najraje bi švistnili vanje in jih ustavili, revne ljudi. Sonce je žgalo z jarko svetlobo. Morali smo se vrniti. Zadevali smo se drug v drugega in padali v žito. Polomljenih perutnic smo več dni preživeli v dnu vlažnega brezna in se od groze nismo sestajali skupaj z ljudmi sredi ognjene visoke lipove pesmi.

Krista Lipovšek – Martuljkova skupina, 1976

Sedmi dan nas je neznansko zažejalo po človeški bližini. Ko ni svetil mesec, smo s svojim cik-cakastim letom zdrveli v lipovo duplo v sredo dišavega holma. Ljudi je bilo manj kot običajno, mnogi se niso vrnili iz mesta v dolini. Sedeli so vsak bolj za sebe, peti jih netopiriji nismo več slišali. Oči so se jim strastno iskrile, tuhtali so o praznih oblekah. Malo pred polnočjo, ko jim je potovka čisto izmučena nehala praviti o doživljajih iz mesta, se je skesana ozrla v lipo in je objela deblo, kakor daleč je mogla. Potem je uprla oči v mesec, ki je gorel, kakor sveča in je zastokala: »Njej sveti – lipi – mrtvaška luč...!« Lipa je res stala nekolikanj zgrbljena, s slutnjami, da jo bodo slej ko prej vsi zapustili.

Drugo leto so prvič planili s sekiro nad njo. Obrali so eno vejo cvetov in tako leto za leto. Pili so čaj, ker jih je mnogokdaj glava bolela od potov po mestu. Nedaleč od lipje je bil star vodnjak z zelenim odsevom v gladini. Potovka, ki je namenjena v mesto, postala pred njim, se je sklonila in je spustila vedro do dna. Lokavo je pila s cvetovi vred, ki jih je veter zanesel od lipje. Ko se je voda pod njo umirila, je ostrmela. Skozi oblake, ki so odsevali v vodi, se je peljala skupina nekakšnih sivkastih ptičev, ki niso pregibali perutnic. Ozrla se je v nebo in ko so prikazni izginjale, se je zaslišal za njimi boleč, rezek zvok. Potovka je izgubila glavo zaradi mestnih norčij, avionov se je od tedaj bala bolj kot hudiča. Spet se je tepla po glavi, ker je takšne lepe zgodbe čvekala.

Netopiriji nismo nikdar zašli v mesto. Tako tudi nismo vedeli, čemu so gorjani zmeraj pogosteje silili dol. Mnogi so se vrnili drugačni. Vedeli smo, da odpada zaklad v svetu lip. Jokali smo večkrat v globači in smo samevali. Utripali smo s perutnicami, da se je delal veter votlini in je bučalo kot ob nevihti. Precej daleč v dolini so se kazali obrisi mračnih betonskih ploskev, k nam se je vpenjal dušljiv zrak, da smo se zadevali obenj in pokašljevali.

V hlepenju za lipovo pesmijo, smo se vrnili v njen kraj. Skriti v razpokah in v duplu smo dolgo čakali. Ni bilo kakor nekoč. Potovka je prišla sama, z židano ruto in s strgano ogrinjavko preko telesa, zabuhlega lica, brez kraja žalostna, čisto zapešana v tla. Hlipala je: »Kaj sem storila, joj, kaj sem storila!«. Legla je in je poveznila nase lipove veje, premetavala se je pod njimi, da je čisto opraskana vstala, iz ran pa je curljala lipova kri. »Ljudi sem pregnala, jim zlobo zadala...« je premišljevala. »Vsak je za sebe, joj, vsak je za sebe...« Lipa je zgrbljena in po telesu preklana komaj še stala, potovka jo je opasala z močnim obročem. Potem pa smo potovka in netopiriji, očem skriti, zahrepeneli, da bi nas strele pobile.

Nenadoma je padel sneg. Pot v dolino je zamedlo. Metež je bil silen. Šibka drevesa je upognilo. Z gora so se prožili plazovi. Potovka je zlezla v duplo, kajti sneg ji je presegel grudi. Ni nas opazila, prilepljena na steno lipje. Morda je mislila, da je notranjost lipje z gobami poraščena, ker je otipavala po nas brez vsake bojazni. Bilo nam je toplo, tako da smo izgubljali zavest. Dolgo že nismo čutili človeške bližine. Obšla nas je radost. Zdela se nam je, kakor da se pogovarjajo ljudje pod lipo. Da drug drugega poznajo v dušo. Kakor da se lipove piščali slišijo in orglice, iz lipje narejene. Kot da je svet znova topel od lepih besed. Ostali smo dolgo.

Nekega marčnega jutra smo opazili nekoga pod lipo. Sedel je na klopi in je sestavljal na beli papir, črno obrobljen, poslovilne besede za razne vrste ljudi. Še vedno je ležal sneg. Skozi špranje smo neko popoldne zagledali črn spreved, precej kratek. Moški, ki smo ga v marcu opazovali pod lipo, je za umrlega bral poslovilne besede, namenjene kmetom-oracem. Takrat smo spoznali, da ni sočustvovanja v ljudeh in da je vse zaigrano, tudi ta črna zoprna žalost.

Cas je po majniško tekel naprej, ko so zagrebli poslednjega prebivalca v teh hribih. Mrli so sami starejši ljudje, mladih ni bilo več. Razpadajoče bajte z nizkimi podi in šupami so se obrasle s koprivami. Polknice so bile z močnimi šibami vedro zapahnjene. Po kotih je lezla golazen. Potovke nismo imeli v brlogu. Nihče je ni videl.

Bilo je obdobje, ko lipa medi. Njen trebuh je bil dokaj razparan, duplina je zrasla, zato jo je potovka znova opasala ob svoji vrnitvi. Kjer je zevala odprtina, je pritrčila veliko ljubje. Nastala so vrata. Notranjost lipje je bila po svoje zajetna. Potovka je nanosila mah, da so nastala mehka tla. Nekaj tednov je kar obsedela, da netopiriji še prhniti nismo upali. Svetniški obraz je imela. Potem pa se je zgodilo nekaj tako nenavadnega, da smo živali otrpnile. Na mahu je ležal otrok, pravkar rojen. Potovka je izmučeno hropila. Bilo nas je groza. Ženska je otročiča prižela tesno k srcu. Nastal je brezmejen praznik. Od veselja smo netopiriji blazneli in se čudili, odkod neporočeni baburi otroček. Oblekli smo se v zeleno, dišavo barvo. Potovka je previdno postavila otročka na sredo praga in je počakala, kam se bo prevalil. Obrnil se je v notranjost lipje, kar je pomenilo, da bo stal domu zvest. Potovka je od sreče zahlipala. Svoj greh je popravila. »Ah, je to čudno,« smo zmajevali z mišjimi glavami. Od veselja smo se prekopicvali v drevesu. Bližali so se ljudje.

France Pibernik

Razmerja v sodobni slovenski poeziji – XIV: Iztok Geister

Kranj, 18. septembra 1975

Spoštovani tovariš Iztok Geister,

ko ste leta 1973 pri Mladinski knjigi izdali *Pesmi*, ste se predstavili z osebnim izborom, vendar je glede na vse natisnjene pesniške zbirke to izdajo težko imenovati izbor, čeprav gre za ponatis. Knjiga je namreč zajela samo izhodiščno poezijo na eni strani, na drugi pa samo tisto poezijo, ki je bila za vas ustvarjalno aktualna v času, ko ste knjigo pripravljali za tatis, medtem ko vseh številnih vmesnih faz, ki jih opitujejo posamezne edicije, zlasti *Zalostna majna* ali *Ikebana*, nista upoštevali.

Mira Kranjec – Grožnjan, 1976

Če primerjam v *Pesmi* uvrščena besedila z gradivom v neupoštevanih zbirkah, mi ni težko ugotoviti, da ste v sorazmerno kratkem obdobju prešli vrsto pesemskih zasnov, ki ste jih zelo racionalno uporabljali v posameznih fazah in torej tiskali izrazito fazne zbirke.

V uvodnem pismu prosim, če bi mi lahko pojasnili, v katerem pesniškem območju ste se znašli, ko ste vstopali v literarno javnost s prvimi tiskani, kaj je torej oblikovalo vašo izhodiščno fazo, hkrati pa me zanima, kaj je povzročilo tako nagel razkroj osvojenega koncepta ter formiranje novih odvodov, kot jih najdemo v *Zalostni majni* in *Ikebani*.

France Pibernik

Odgovor:

Znano je, kako močan vtis je na mojo pesniško generacijo naredila objava Tauferjevega prevoda Eliotove *Puste dežele* v *Perspektivah*. Poudarjam prevoda, kajti sam sem takrat prvič začutil svobodomiselnost slovenskega jezika. Svobodomiselnost jezika bom razložil kar na primeru *Puste dežele*. Tamkajšnje pripombe so integralni del pesnitve in bolj ali manj obvezno napolnile za razjasnitev pesnitve. Vendar gre Eliot še dalje, ko priporoča k temu celo dve antropološki deli, katerih naslova tukaj nista pomembna. V tej sprostitvi obveze, ki je bralcu naložena s pripombami, vidim danes opravičilo za pot, ki sem jo takrat kot gimnazijski osmošolec ubral v sprejemanju Eliotove poezije. Pusto deželo sem v slovenščini sprejemal mimo pripomb in antropološke kulise, da, celo mimo tega, kar je morda Eliot hotel z njo povedati. Pusta dežela je bila v slovenščini čitljiva po svoji! To pa seveda ne pomeni nič drugega kot to, da je bila in je čitljiva tekstualno.

Zal preslabo poznam slovensko poezijo, da bi lahko zapisal, da se takšna tekstualna čitljivost vsaj fragmentarno ni že prej pojavila v kakšni domači pesmi. Vendar, če posplošeno govorimo o tipu poezije, potem je nedvomno, da kaj takega v slovenskem jeziku ni bilo opaziti. Največji, svobodomiselnosti Prešeren je pisal tekstualno kar se da nesvobodno poezijo. Zato je bila tudi tako direktno uporabna med NOB, saj neka »mimointerpretacija« najbrž sploh ni možna.

Pod Eliotovim vplivom sta nastali epigonski pesnitvi *Poplava* in *Samostan* na gori. V tej vaje-niški dobi je nastala, po mojem zelo dobri, pesnitev *Polnočne metamorfoze*. Vanjo je pljuksnil drugi svobodomiselnosti val, val heretika Quasimoda. Tudi njegova poezija je tekstualno zelo dobro čitljiva.

Se danes sem prepričan, da sem v naslednjem obdobju v ciklusih *Usvajanje pošte* in *Pošta* našel samega sebe. V teh pesmih se dogaja zame najgloblji razkroj antropologije. Z vzravnane hrbta sem moral stresti vse breme vzgoje, izobrazbe in humanistične ideologije. Ta poezija je najčistejša v svoji negativiteti.

V zbirkah *OHO* (*Beseda*, *Pegam* in *Lambergar*) vdre v moj pesniški svet reistična ideologija.

Humanistična blokada je tu prebita na nivoju besede. Razsvetljenje je bilo tako močno, da sem na primer na način poezije oblikovan naslov na hrbtu neke knjige bral kot poezijo in jo zapisal kot pesem.

V zbirki *Zalostna majna* nastopa nova, reistična poezija. V njej so nekatere reistično že povsem izčiščene pesmi, v katerih ni več sledu o pretekli borbi s humanizmom. Nekako pomirjene so same s seboj, hladne in neprivlačne. Uresničila se je napoved, dana v *Evi*: Proti severu je vedno manj dreves, vedno manj rastlin, vsega primanjkuje, a pričenjajo se široka prostranstva snega in ledu. V humanizmu iztrganih besedah je bilo potrebno najti novo vsebino, ogovoriti njihovo izvirno govorno moč. Spoznal sem, da stvari lahko v poeziji zativijo le kot beseda. Lahko bi rekli kamen na kamen palača, beseda na besedo kra-stača. Le beseda, ki je že dolgo namočena v človeštvo, ki je nekako antropološko konzervirana, je sposobna nositi poezijo. S tem problemom sem se ukvarjal v *Ikebani* in *Ranunculus L.*, *Zlatici* v *Katalogu 2*. Popolnoma pa sem uveljavil ta koncept leta 1973 v zbirki *Parjenje čevljev*, ki pa do danes še ni izšla.

Iztok Geister

Kranj, 24. septembra 1975

Kranj, 26. septembra 1975

Spoštovani tovariš Geister,

ker ste izrecno poudarili odločujoč vpliv ideologije na vaš pesniški razvoj, je nujno, da to območje natančneje osvetlite. Ne soglašam z vami, da je reizem mogoče sopolstaviti s humanizmom, ker je reizem zgolj ad hoc uporabljen izraz, ki ga je Kermauner med drugimi definiral v svoji ideološki ekvilibristiki, sicer pa vam je najbrž znano, kaj se je takšni kvaziideološki znanosti zgodilo z izrazom strukturalizem. Različne interpretacije ene in iste stvari ne morejo biti razlogi za postavljanje nekih novih in seveda čisto novih ideoloških kategorij, kakor je zgodovinski humanizem.

Jasno, da imate o teh stvareh svoja stališča in prav bi bilo, če bi jih predstavili, ker na njih gradite svojo reistično poezijo. Pojasniti bi morali predvsem odnos med ideologijo in umetnostjo / poezijo. Podatek, da poezija že desetletja pozna strukture, ki jih izkazujejo vaša besedila do leta 1973, ko ste, kot pravite, popolnoma uveljavili reizem, sicer ni bistven, toda tudi o Kosovelovi konstruktivistični poeziji je bilo napisano to in ono, o studioznih antologijah svetovne poezije, v katerih so pojasnjene oziroma predstavljene kategorije, značilne za mnoge sodobne smeri, tu ne bi rad razpravjal, mislim pa, da vaša poezija le ni čisto zunaj pojavnosti, ki ga imenujemo konkretna poezija in ki je zadnje dvajsetletje zaposloval avtorne pesnike, sicer pa mi dovolite, da opozorim v tej zvezi na letošnjo objavo vaše *Kinologije prostora*.

Osrednje vprašanje pa to pot naslavljam na oblikovno vsebinski razvoj vaše poezije, ker razčlenitev sestavin lahko najbolj nazorno pokaže na njeno celotno podobo. V *Pegamu* in *Lambergarju* sem mogoče prebrati naslednje besedilo: iskati psa / med debli španskega bezga // najti ga, v *Ikebani*: moker kamen / v vodi, v *Pesmih*: zmrz-njeni našivki / rdeče roke // blago vedenje / senčna zima, medtem ko sem si iz skupine *Pesmi*, ki ste jih objavili v letu nastanka zadnje zbirke *Parjenje čevljev*, izpisal naslednjem pesem: SINOVI BREZ / 7 / portreti ihtenja / tulci ostankov // voj-ske kocin / brzovlaki kovin.

Sam boste presodili, ali je v teh primerih zajeta razvojna črta vaše poezije, in pojasnili bistvo različnosti in značilnosti postopkov!

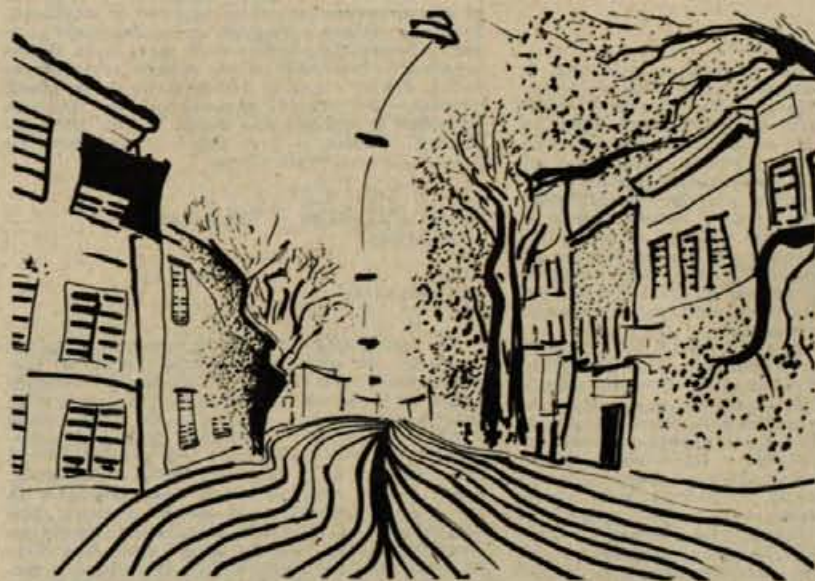
France Pibernik

Marjan Marinšek – Most, 1974

Milenka Kljajič – Loški grad, 1977

Pier Kemanovič – Motiv iz Sežane, 1976

Izidor Jalovec – Razpoloženje, 1977

Odgovor:

Tokrat sem, priznam, nekolikanj okleval z odgovorom. Ne, da bi me zmotili vaši ugovori mojim dokaj kategoričnim izjavam, pač pa sem bil osupel, da nekatere pojme znova postavljate pod vprašanje. Vprašal sem se, ali se nismo o nekaterih stvarih že zdavnaj domenili in bilo zaraditegadelj smotrnejše se od tu dalje pogovarjati. Pa sem se spomnil, da so tisti, ki so zagovarjali reizem (anj jih ni bilo veliko, pa vendar), tega interpretirali s stališča humanizma in zato ne more biti nič čudnega, če imajo nasprotniki in nevtralisti o tem še danes o marsičem napačno predstavo.

Bilo je poleti 1967, ko je Taras Kermavner, medtem ko smo poskušali oranžne julijske gobe, v vrtni uti spregovoril besedo reizem. Z Markom Pogačnikom sva bila navdušena nad tem izrazom, ker sva svoje poglede na takratni razmah ideološke diferenciacije s tem pojmom lahko v celoti identificirala. Ker smo se samo pogovarjali in ne tudi dogovarjali, se ne gre čuditi, če je Taras Kermavner nekolikanj kasneje v Štatenbergu govoril, kot sem lahko prebral v Dialogih, o ideološkem pojavu reizma precej drugače, kot sem ga doživljal sam.

Po tem, najbrž nekoliko vidmarjanskem uvodu je bržkone potrebno razčistiti s pogledi, ki so se identificirali z reizmom. Kermavner v svoji razpravi o tem pojavu zelo razločno opiše razliko med dotedanjim in novim pogledom na stvari (reči). Tu pa zanemari neko bistveno razliko, namreč to, da stvari v svetu niso isto kot stvari v poeziji. Reizem je zreduciral stvari v svetu na golo eksistenco, da bi jih osvobodil namenskih vlog. Ko pa je to skušal ponoviti v poeziji, je pesnik reizma osupel opazil, da se besede razvezane dotedanjega pomena vežejo v nove pomena. Ugotovljena je bila tako rekoč neobatojnost gole besede!

Poslušal sem vaš nasvet in analiziral pesem, ne sicer eno tistih, ki jih omenjate (kar pa lahko storim kadarkoli), pač pa tisto ki jo je bil analiziral že Taras Kermavner, zavoljo komparacije pač. Z analizo naj bi pojasnil svoj odnos do sveta, svoje odklonilno stališče do, kot vi pravite, zgodovinskega humanizma in svojo prvirnost svetu razbremenjenem človeka kot osrednje figure.

Iz te pojmovne analize je razvidno, da nikakor ne gre zgoj za evidenco gole eksistence, kot pravi Kermavner, torej ne za vprašanje po pomožnem glagolu »je«, temveč za vprašanje po prislovu »kako«. Kermavner je očitno sklepal takole: ker v pesmi ni več človeka, vprašanje »kako?« samo po sebi odpade, ostaja le še vprašanje »kaj je?«. Tu pa je zaradi pomanjkanja razsodila (ali razsodnika) tako vse možno.

Smisel tega pesnenja pa je v ugotavljanju medsebojnih pojmovnih zvez zapisanih besed. Poimovanje besede ni potemtakem nič drugega, kot njeno razmerje do druge besede. Tako kot nič ne vemo o tem, kako sta bukev in hrast v gozdu povezana, tako do pojava reistične poezije tudi nismo ničesar vedeli o njunem razmerju v poeziji, se pravi o njunem pojmovnem razmerju. Če improviziram:

trda skorja kruha je moj hrast
trda skorja kruha je moja bukev
deblo kruha je najin prag

Ko se človek umakne iz potrošniškega sveta, to je od torbice, in ko se umakne iz narave, to je od srne, se funkcionalno poveže ta dotlej nepovezljivi stvari, torbica in srna. Zgodi se to v tovarni čevljev, kjer je človek le še sestavina funkcionalne proizvodnje. Funkcionalna surovina je koža.

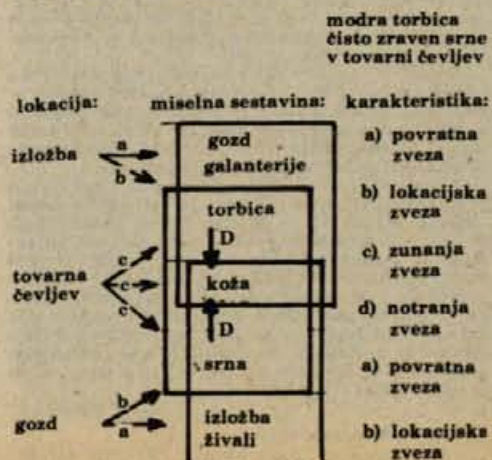
Pojav, da so v pesmi zapisane besede med sabo pojmovno prepletene z optimalnim številom zvez, imenujem totalno poezijo. Najbrž mi boste izvirnost takoj oporekli s primerom iz zgodovine književnosti. Odkrito moram priznati, da v tem vidim največjo izpovedno moč poezije, njeno bogastvo in lepoto.

Zdaj smo pa tam, porečete. Sklicuje se na izpovedno moč, bogastvo in lepoto, vse to pa so klasični atributi humanizma. Navsezadnje se bo izkazalo, da je tale Geister velik ali vsaj čisto navaden humanist. Preko reizma, ki očitno ni kaj drugega kot metodološka bravura, je skozi zadnja vrata pripeljal v poezijo – bašhumanizem. Spoštovani profesor Pibernik, ali smem zdaj jaz vprašati, kaj sploh je to – humanizem v poeziji?

Iztok Geister

Kranj, 17. oktobra 1975

POJMOVNA ANALIZA PESMI

Spoštovani tovariš Geister,

tudi sam sem začutil navidezno prisotnost čeri, ob katerih naj bi se znašla spricho razdalje, iz katere si piševa, pa bo zato najbrž to in ono moje vprašanje šlo mimo vašega izhodišča, prav tako pa je tudi naravno, da vsi vaši odgovori ne bodo povsem uravnani na moja vprašanja. Ne glede na to pa sem prepričan, da tudi poskus razmišljanja o neki poeziji more prispevati k pojanjevanju pojavov v sodobni slovenski poeziji, kar pa je bil namen mojih dopisovanj že od vsega začetka.

Zato sem vesel, da ste mi kljub takim ali drugačnim težavam, ki vam jih povzročam s svojim vpraševanjem, vendarle odgovorili in s tem izrazili zaupanje stvari. Glede na vaše vprašanje o humanizmu v poeziji bi vam rad odgovoril le to, da je bilo tudi o problemu, ki zadeva odnos med modernistično in tradicionalno poezijo, že marsikaj napisano, torej tudi že povedano. Pač pa naj v tej zvezi zapišem, da sem našel v vaši zadnji poeziji izraze, kot britkost ali ihtenja, ki so po mojem primeri humanizma. S tem seveda nisem ničesar pojasnil in tudi moj namen ni bil, da bi razpravljal o humanizmu ali reizmu (ob čem bi neopomnil

kako zgovorno je, da so se avtorji, recimo Braco Rotar, ki jih je Kermavner navajal kot dokazno gradivo za svoja miselna izvajanja, odločno upirali takemu predalčkanju, pač pa me zanima vaša poezija, da bi tako razširil radiacijo sodobne slovenske poezije.

Najprej se moram vrniti k vprašanju iz prejšnjega pisma, k vprašanju, na katerega niste odgovorili in ki zadeva notranji razvoj od Pegama in Lambergerja (iskati psa / med debli španskega beza / / najti ga) do Parjenja čevljev (SINOVI BREZ / / portreti ihtenja / tulci ostankov / / vojske kocin / brzovlaki kovin). Na tej črti vidim nekaj premikov, ki bržkone zadevajo probleme sporočanja.

Na novo vam postavljam vprašanje o izrazju. Očitna je redukcija teksta, kar sicer ni izjemnost, ampak značilnost, posebej pa je treba poudariti, da gre vaša redukcija še v drugo smer, namreč postopna redukcija besednih vrst, nazadnje glagola ter se glede na REC osredotočili na samostalniki, ki naj v določenih zvezah da nov pomen. Če primerjam izhodiščni teorem rečizma s primeri iz vaše poezije, moram ugotoviti, da samostalniki najbrž niti ni kakšna idealna rešitev, ker so samostalniki po svojem značaju in naravi kaj različni, da niso vsi enako porabni, kajti za vas so pomembni samostalniki statične določenosti, pač poimenovanja stvari, kakšna nomina agentis ali tudi abstrakta pa težko vzdrže ožino gole eksistenčnosti, ker so že sami po sebi povezani v pomena, iz katerih jih ni mogoče izolirati. Beseda BRITKOST je že taka: ima svoj vzrok in posledico, torej določeno smer učinkovanja, če v nasprotju kamen, vsaj relativno, lahko samo obstaja.

Sicer pa redukcija more imeti svoje posledice tudi v odnosu poezije – pesnikov notranji svet. Ali to pomeni redukcijo pesnikovega čustvenega sveta? Ni dvoma, da so v ospredju racionalne kategorije, toda kaj je potem poezija v vašem svetu. Izpoved, projekcija, refleksija?

France Pibernik

Odgovor:

Ne vem, ali ste že slišali, kako presunljivo stoka na smrt obsojena žaba. Po svoji obupni zvonkosti in usodni nemoči je ta jok nemara tako hud kot jok v človeški vojni izgubljenih otrok. Stojim zraven tega hladnega umiranja. Belouška golta, žaba izginja v njenih razkrečenih ustih. Kot humanist ne morem storiti ničesar, saj žaba ni človek. To me moti, to me žre. Ko se tega ovedem, moram nekemu pomagati, ga odrešiti trpljenja. Ta nekdo ni nihče drug kot jaz sam. Zdaj moram biti humanist od samega sebe. Zato rešim žabo gotove smrti. Takšno vedenje je model humanističnega ravnanja. Človek ravna humano do sveta le posredno. Ta posrednik je človek sam. Na tej posrednosti je zgrajena celotna morala, od dobrote pa tja do zla.

Tako kot za humanizem v svetu je tudi za humanizem v poeziji značilna posrednost. Beseda najde pot k besedi le preko človeka. Kadar posrednik izpade, govorimo o hermetizmu. Hermetična je tista zveza, kjer se človek ne more vriniti. Torej mi pomeni ta velika beseda humanizem v poeziji neko zelo evidentno stanje, in kadar spregovorim to besedo, se povsem natančno zavedam njenega pomena. Kaj pa pravijo o tem knjige, tega ne vem.

Tako kot je humanizem predvsem moralno vprašanje, je antropocentrizem predvsem mišljensko vprašanje. Andrej O. Župančič je zapisal, da se za vprašanje človeka Kopernik še ni rodil. V

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Literarnozgodovinski sprehodi okrog Kranja

6.

Spričo tesnega prostora, ki mi je bil dodeljen v predzadnji številki Snovanj, sem moral marsikaj opustiti – sedaj povem to še lahko v nekakem »dodatku«, čeprav je organično vse vezano na prejšnji 5. zapis. Torej nadaljujem (pravzaprav izpopolnjujem) literarnozgodovinski sprehod po mestu Kranju.

V najzgodnejše slovensko pismenstvo – zapiski v našem jeziku od leta 1000 do prve slovenske tiskane knjige (l. 1551) – smemo šteti poleg brižinskih spomenikov, čedadskega evangelija, solnograške in sekovske bratovske knjige, zapiska Ulrika Lichtensteinskega in stiškega rokopisa tudi kranjsko homilijo (kratek načrt za pridigo iz sredine 15. stoletja).

Iz prve polovice 16. stoletja se je

Shtiri pare

kratko - zbirnik

NOVIH PESMI,

Od Paula Knobelna tkovane,
Inu Krainzam sa spomin dane.

Pervizh vun dane.

V' KRAINI,

per Ignaz Kremshari. 1801.

Faksimile naslovne strani knjizice (40 strani), izdane in tiskane v Kranju leta 1801.

ohranil tudi dragocen rokopis – prisege mesta Kranja. To so prisege, ki jih je moral izgovarjati tako meščan, svetovalec, sodnik pa tudi priča na sodišču. Besedilo je pisano sicer z nemškimi črkami, toda jezik kaže na gorenjsko narečje.

Za primer one starodavne slovenščine, ki so jo govorili pred 400 leti naši predniki, citiram prisege za Kranjskega meščana:

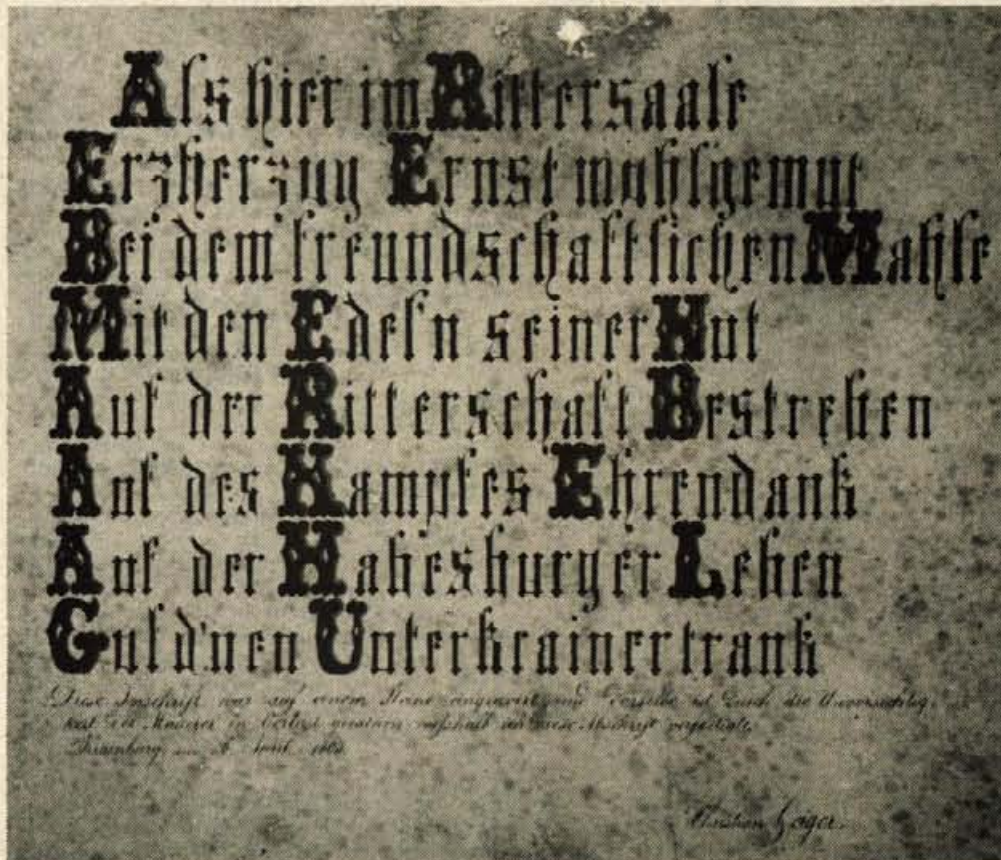
Jest perseschem naschemu gospudi Khreyllu, Deschelskimu Vinodi, Richtaryu yenu Rathu, Jenu gmeini tiga mesta, an swest, Jenu poskorin Burgar witi, Nich Sapunid Inu prepouid derschati, Nich nuz potrachtati. Jenu Sckhodo podstopiti. Jest tudi notschem, nickhoger na Aufschlackhig, Zolech, mostninach, Jenu Nickholi nickhir. Naschemu gospodi Khraillu, olli gmein mestu, Khschckhodj, Skriuschi olli otschitu prenesti olli skhosi pomagathi. Jenu Vse to dithj, khocher enimu suestinu Burgaryu, pruti nega gospodschini pristoy. Jenu Slischi. Tackhu meni Wug pomagey. Amen.

Smelo uvrščam v tale zapis tudi zanimiv tekst, ki ga je z razbite kamnite plošče lično kaligrafsko prepisal (l. 1863) na pergament kranjski kavarnar in takratni lastnik Mestne hiše Kristijan Geiger. Našel pa je kamen povsem naključno pri prezidavi viteške dvorane. Napis pravi, da je nadvojvoda Ernest v tej viteški dvorani gostil svoje žlahtne prijatelje in zveste domačine; da je bil dobre volje in pil zdravice z rujnim dolenskim vinom v čast viteštva in bojnih zmag. – Anton Sovrè pa je napis bolj pesniško prevedel:

*Ko v tej je viteški dvorani
nadvojvoda Ernest se gostil,
v čuvarjev žlahtni družbi izbrani
prijazno dobre volje bil
in na viteštva željé,
na hrabrih bojev častno hvalo,
na fevdov habsburških ime
zlatega dolenjca pil.*

Le zakaj silim ta habsburški hvalospjev v ta zapis? Vsekakor ne je zaradi najdbe v Kranju, pač pa tudi zato, ker je bil Ernest (pozneje imenovan tudi Železni) zadnji, ki se je dal ustoličiti po starem obredu na Gosposvetskem polju (l. 1414),

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Napis, ki je bil (po sporočilu Konrada Geigerja) vklesan na kamnu, najdenem l. 1863 v kleti stare Mestne hiše.

Slika starih Kranjčanov (strelsko društvo?) iz leta 1872. Levo od tarče sedi pisatelj dr. Janez Mehcinger, tedaj (od l. 1872 do l. 1882) odvetnik v Kranju.

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

njegova mati Virida Visconti, rojena milanska kneginja, pozneje žena Leopolda III. Habsburškega, spí v slovenski zemlji, pokopali so jo v stiškem samostanu. — Dolga leta svoje življenjske jeseni je kot vdova preživela v gradiču nad Stično, v naši literaturi je znana iz romana Gospa s Pristave.

Iz protestantske dobe sodita v ta zapis tudi Jernej Knafelj in Gašper Rokavec. — Knafelj je bil v Kranju pridigar (od l. 1567 dalje), na njegovo pobudo je bila v mestu ustanovljena prva šola (l. 1569). Z ukazom deželnega kneza je bil pregnan iz Kranja in iz dežele (l. 1599). Njegova življenjska usoda je zgodovinsko ozadje Pregljevega romana Bogovec Jernej. — Tudi Rokavec je bil protestantski pridigar v Kranju. V roženovski cerkvi je grmel proti papežu, proti priprošnjam svetnikom in zagovarjal obhajilo v obeh podobah. Kot Trubar se je tudi Rokavec izognil preganjanju škofa Tekstorja z begom v tujino. Po vrnitvi v domovino je nastopil službo pastor-

Pisatelj Janko Kersnik (1852–1897) se je zdravil pri doktorju Savniku v Kranju od 18. decembra 1896 do 15. februarja 1897 zaradi sušice v grlu.

ja v Kranju. Tu je l. 1565 tudi umrl. Domnevajo, da je Rokavec avtor objavljene božične pismi Od tigra cesarja Avgusta, podpisane z G. R.

Slišal sem — če res ni, pa je vsaj zanimivo — da je v onem protireformacijskem viharju, ki ga je razpihal škof Tomaž Hren, nastala ona reliefna podoba glave, vzidana v notranjščini bivše Savnikove trgovine (sedaj Kokra). In da kaže »prekletega luterana Gašperja Rokavca«.

V rokah imam nenavadno knjižico, ki je izšla »V Kraini per Ignaz Kremshari l. 1801«. Naslov knjižice:

»Shtiri pare kratko-zhasnih Novih pesmi, od Paula Knobelna skovane, Inu Krainzam sa spomin dane.«

In še pripis: »Pervizh vun dane«. Tiskane so seve v stari bohoričici. — Vsebujejo pa tehle osem »pesnitev«: Od podsemelskih jabuk; Od perdza; Ta sboshani Bogatez; Taistim, kateri se ptuyh shen deileshni sture; Taistim shenam, katere niso s'enim mosham sadovolne; Nova krama; Jamranje enega sastarenga inu saerjavenga deklizha; Sa pustni dan.

Prva pesem Od podsemelskih jabuk je hvalospev krompirju, ki je prav takrat prihajal v deželo. Druga »pesem« Od perdza pa je docela prostaška, banalna. Bolj zdravo šegava je pesem Taistim, kateri se ntuyh shen deileshni sture (Tistim,

ki se tujih žen deležni store). Za konec drobne knjižice (40 strani) citiram še kar dobre verzje:

Pimo she shentjanshouza

Sa eno lohko nozh!

Jest bom spremil lubizo,

do hrama — koker snozh!

Seveda je treba »pesnitve« Paula Knobelna gledati skozi posebno milo lečo — saj so izšle kar pet let pred prvo Vodnikovo pesniško zbirko! — In še to: Valentin Vodnik je dobil dekret za službovanje v Kranju — a te službe nikoli ni nastopil.

Iz Prešernovih kranjskih let velja omeniti Kajetana Hueberja, kaplana v Kranju (1810–1860). Bavil se je tudi s pesništvom in komponiranjem. Najbolj znana njegova je (pesem in skladba) Otok bleški, kinč nebeški... Prešeren se je s Hueberjem rad sestajal, očitno sta si bila prijatelja. Hueber je že l. 1846 snovil versko-literarni tednik Apostel kranjski z leposlovno priložnostjo Iskre. Računal je s Prešernovim sodelovanjem. — Škof Wolf je Hueberjeve načrte preprečil, češ da manjka prosilcu za urejanje potrebna razsodnost... Morda pa je škof zvedel, da se Hueber druži s pesnikom, ki mu je sporočal:

Zapustil boš ti svoje zlate,
pripravljena je jama zate;
odločen tam od jalove debele,
sam ležal bodeš brez škofele.

Seveda, če je Hueber računal na takega škofovega zoprnika, potem je bil v Wolfovih očeh res nerazsoden!

V prešernoslovje je stopil v istem času kot Kajetan Hueber, tudi Hieronim Ullrich, gozdarski strokovnjak in knjigoljub, lastnik hiše v Kranju, pesnikov prijatelj in klient njegove advokatske pisarnice. Prešeren je podaril Ullrichu lastno-ročni prepis Nebeške procesije s posvetilom: Gospodu, gospodu Svetoimenu...

Tudi lastnico kranjskega gradu Kieselsteina Antonijo Kalker roj. Pagliaruzzijev prešernoslovje prijazno omenja. Leta 1848 se je pesnik udeležil pri Kalkerjevih domače zabave. Na tem večeru se je Prešeren pošalil z neko plesalko, ki mu je potem zataknila vrtnico v frak. Še istega večera je zložil zanjo verzje: Eno rož'co m' je dala...

Ana Omersa (desna, stoječa na sliki), pozneje poročena Merk, je veljala za kranjsko prijateljico pesnika Simona Gregorčiča. Njegovi obiski v Kranju so zanesljivo izpričani.

Bilo je leta 1877. Takrat so oblasti kazensko premestile literarnega zgodovinarja-slavista, gimnazijskega profesorja Karla Glaserja iz Kranja v šlesko mesto Weidenau. Profesor Glaser se je vladi zameril, ker je kot zaveden Slovenec pokazal preveliko navdušenje ob srbski zmagi nad Turki v vojni 1876-77. Nihče izmed Glaserjevih gimnazijskih kolegov se ni upal pospremiti izgnanca na železniško postajo. Le profesor Tomo Zupan je imel dovolj poguma, da je spremil prijatelja in se poslovil od vrlega narodnjaka.

Tudi ime pesnika Simona Gregorčiča se je zvezalo s Kranjem. Bil pa je to le čustven dotik, tako značilen za rahločutnega moža.

Leto 1895, morda leto kasneje. V gosteh je živel tedaj pesnik pri Ivanu Hribarju v bližnjih Cerkljah. V Kranju pa je imel prijateljico, dvajsetletno Ano Omersa, sestro gospe Berjakove, trgovčeve soproge.

Po izročilu je prihajal v letih svojih letovanj v Cerkljah večkrat v Kranj. Vselej se je oglašil pri Berjakovih — a ostajal le čez dan. S Hribarjevo kočijo se je pripeljal, tako se je tudi vračal.

Ano Omersa je čuteči pesnik rad videval in se pogovarjal z njo. Saj je bilo dekle izjemno razgledano in lepo. Čistemu človeku, kot je Gregorčič bil, je bila Ana najbrž poslednja jesenska znanca. Kot vnet častilec ji je poklanjal cvetje in pesmi. Žal so vse te pesmi in knjige, ki jih ji je posvetil, zgorele v požaru prve svetovne vojne v Galiciji. Tamkaj je živel Ana s svojim soprogom polkovnikom Merkom v usodnem času.

Manj znano je, da je tudi sloveč slikar-karikaturist, bridko jedki Hinko Smrekar več let preživel v Kranju, tu sta pokopana njegov oče in njegov brat.

Se ne dvajsetletni mladenič se je s starši preselil v Kranj na Prelomu stoletja. Oče njegov je bil mestni postrešček. Pač trd kruh za vso družino. Iz Kranja se je Smrekar napotil na Dunaj, na slikarske študije. Številna pisma so romala z Dunaja v Kranj. Pisal jih je svoji ljubljeni majki in svojim prijateljem. V enem od teh pisem pozdravlja tudi Bekslonovo Tončko, veseleč se, »da ji je le ušel iz preteče sužnjosti, v kateri toliko izvrstnih mož bridko zdihuje«.

V Kranju je v letih 1912 do 1924 — torej celih dvanajst let — služboval kot gimnazijski profesor dr. Ivan Pregelj. Lahko rečem, da je pisatelj prav v Kranju napisal svoja najboljša dela (Plebanus Joanes, Bogovec Jernej, Na vakance, Simon iz Praš, Od Kranja do Brezij, Peter Pavel Glavar, Zgodbe zdravnika Muznika idr.).

Več let je v Kranju preživel pesnik Joža Vovk (1911–1957). Domačin iz bližnje Češnjice pri Podnartu je služboval v Kranju kot kaplan pred vojno in po njej (vmes je bil izgnan v Srbijo). Ob koncu življenja je župnikoval na Jezerskem in v Kokri. Pisal je pesmi in prozo. Bil je veder in prijazen človek. Zrelo klasje svojega dvajsetletnega pesnikovanja je l. 1956 zbral v knjižici z naslovom Pesmi.

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Benjamin Gracer, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Niko Rupel, Janez Šter, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).